

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תוכב"א

סעודה שלישית פרשת

וארא תשי"ג

דרוש התעוררות מוסר לימי השוכבי"ם

- בענין גזירות החינוך שיש בכל העולם, ושצריך להרבות בתפילה על זה
- כח תיגוקות של בית רבן הוא דבר היחידי שהוא כמו בדורות הקודמים
- מכת ערוב היה עונש למצריים על אשר גזרו לחנוך בניהם של ישראל כפדגוג
- ספר חסידים: שר האור נענש שבא תקלה לישראל על ידו, ולא התפלל
- חתם סופר: פרעה היה לו מחלה של הכבדת הלב, ולא היה מפקח כלל
- ביאור התפילה: אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נקחד ממך
- כשראה פרעה צורה הקדושה של משה ואהרן נפל עליו פחד גדול • מעם שקודם מכת פֶּרֶד לא יצא משה להתפלל חוץ לעיר • עת הזמיר הגיע, הגיע זמנה של מלכות הרשעה שתכלה, הגיע זמנה של "מלכות שמים" שתגלה •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תש"פ לפ"ק

לשון קדשו - קונטרס קלד

54 מינוט) קלד

יצא לאור ע"י

מערכת לשון קדשו

מאטריאל קאנאדא - 3040-585-514-1

צענטראלע נומער:

929-522-1515

ארץ ישראל 072-3275205 קאנאדא (פראבע) 438-797-0770 ענגלאנד 0330-350-3110

צו הערן די רעקארדינג: דרוק #1 פון די הויפט ליסטע, דערנאך דעם נומער פון די קונטרס (134)
איר קענט אויך לאזן הודעות הערות ותיקונים, און מנדב זיין

איר קענט באקומען די קונטרסים סיי וואו אויף די וועלט צו הערן ברבים, במשך ימי השבוע"ם

רופט און לאזט א מעסעדזש אויף *2

מען קען אויך הערן די רעקארדינגס:

דרוקט נומער 9-6-1

ארץ ישראל 072-3333419

ניו יארק 718-298-4641

(ווארא תשי"ג #213-2-16)

• ברכת מזל טוב •

הר"ר שרגא רפאל מנחם הכהן ברעכער הי"ו

לרגל אידישי בנו החתן יוסף מרדכי נ"י

עב"ג בת הר"ר שלמה זלמן רייזמאן הי"ו

הר"ר אברהם הערש פריעד הי"ו

לרגל נישואי בנו החתן יואל משולם זושא נ"י

עב"ג בת הר"ר יואל אלכסנדר שטערן הי"ו

הרה"ג ר' אלכסנדר אשר מרגליות שליט"א

אב"ד אהל משה ווינא

לרגל אידישי נכדתו בת בנו הרב מאיר שליט"א

עב"ג החתן שמואל צבי נ"י בן הרב אהרן יעקב כהנא שליט"א

הר"ר יחזקאל יודא וויינגארטן הי"ו

לרגל נישואי בנו החתן יעקב יצחק נ"י

עב"ג בת הרב יחזקאל שארף שליט"א

מברכת ידידי ש"ב: הר"ר שרגא רפאל מנחם הכהן ברעכער הי"ו

הר"ר יעקב לייב פריינד הי"ו

לרגל אידישי נכדו החתן וואלף נ"י

בן בנו הר"ר אהרן הערש הי"ו

עב"ג בת הר"ר מרדכי אפעל הי"ו

ברכת רבינו יחול על ראשם, וזכות לימוד תורה דרבים וזכות רביה"ק זי"ע יגן עליהם, שהזיווגים יעלו יפה,
ויזכו להעמיד דורות ישרים ומבורכים, ע"ד ישראל סבא, לעטרת תפארת אבותם.

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזִכְרוֹן •

האשה החשובה יראת ה' אוצרה, הסתפקה במועט, עסקה
בצדקה וחשב ובעור חולים וגורמים, ותפלתה תמיד למרום
מרת פייגא רחל ע"ה ב"ר אלטר פנחס ז"ל

אשת הרה"ג ר' אברהם יוסף צייק ז"ל, מו"ץ בוענמא
נפטרה שב"ק כ"ח מבת תשס"ב

ולע"נ בתם מרת סערל מרים ע"ה - נפטרה כ"ו כסלו תש"פ

וְשִׁלְמוּ יְמֵי אֲבֵלָה

בכלות י"ב חודש לפטירת הרב החסיד, רחם ומוקיר רבנו,
צחלתו בפניו, עסק בספרי חסידות, ותפלתו היתה בחמימות הלב

מוה"ר שמואל סג"ל ז"ל קררים

ב"ר זיידא ישראל חיים ז"ל

היה דבק ומקושר בכל גימי נפשו למרן רביה"ק זי"ע ובתורתו

נפטר ל' שבט, א' ר"ח אדר א', תשע"ט לפ"ק

KolSatmar.com

א

קישויות ודיוקים בפרשת וארא

וַיִּדְבֹּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'. וַאֲרָא אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב וְגו', וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם. וְגַם הִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, אֶת אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲשֶׁר גָּרוּ בָּהּ. וְגַם אֲנִי שְׁמַעְתִּי אֶת נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרִים מַעֲבִידִים אֹתָם, וְאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי.

ב

קושיא א

להבין הלשון שברש"י שאמר הקב"ה לא נכרתי במדת אמיתית שלי שהרי הבטחתי ולא קיימתי. והלא עדיין לא הגיע עד אז זמן קיום ההבטחה, ואם כן אין בזה ענין של סתירה למדת האמיתית שלו

איז דאך ידוע, ס'איז דאך א פלא דער גאנצער פסוק, די גאנצע מימרא, [און] וגם הקמתי את בריתי לתת להם וגו'.

זאגט רש"י [על הפסוק] וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם, לא נכרתי להם במדת אמיתית שלי, שהרי דאך הבטחתי ולא קיימתי.

א) [ויש להבין] וואָס איז דער "לא נכרתי במדת [אמיתית] שהבטחתי ולא קיימתי", ס'איז [דאך] נאָכנישט די צייט געווען [אז] דאָס זאָל מקויים ווערן, ס'איז נאָכנישט געווען די צייט. ס'ברויך דאך צו זיין ווען ס'איז הערשט [דער זמן פון] יציאת מצרים [לאחר ד' מאות שנה], און קבלת התורה, און דערנאך איז הערשט געווען [זמן ההבטחה של] נתינת האָרץ. [ואם כן] וואָס איז טייטש "הבטחתי ולא קיימתי", ס'איז דאך [נאך] נישט מעגליך געווען מקיים צו זיין.

ג

קושיא ב

להבין השיבות מה שאמר ואזכור את בריתי, לתחלת הפסוק שאמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' וואָס איז דער פֿשט [מה שאמר] אז ער האָט געהערט דאָס געשריי [ומפני זה] ואזכור את "בריתי", [וואָס] בפֿשטות [הכוונה על] דעם ברית פון אברהם יצחק ויעקב. דאָס איז דאך אן עקסטערע זאך, דאָס איז דאך נישט געווענדט אין דעם נאָקת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, דער "ברית" איז דאך געווען סיי ווי סיי [גם בלי נאָקתם, ובכל אופן צריך לקיים הברית וההבטחה, מטעם] כי כן 'הבטחתי'. ווי רש"י זאָגט [דעם לשון אויפן פסוק] וְהִצַּאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם, כי כן 'הבטחתי' (לך לך טו, יד) וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכְשׁ גָּדוֹל.

ד

קושיא ג

במדרש מפרש כי ואזכור את בריתי, היינו ברית מילה, כי בזכות המילה נגאלו. ויש להבין דהלא מבואר במקום אחר שבמצרים הפרו ברית מילה, ושלכן הפך להם לשנא עמו דער מדרש זאָגט [אגדת בראשית פרק יז], וְאַזְכֹּר אֶת "בריתי", [הכוונה על] ברית המילה, [כי] בזכות ברית מילה איז נגאלו. ג) לעולם שטייט דאך גאָר פֿאַרקערט*, ס'איז דאך גאָר געווען "הפרו" ברית מילה, נאָכדעם ווי ס'איז געווען דאָס הסתלקות כל השבטים האָבן זיי נישט מקיים

* בשמות רבה (א, ח): כשמת יוסף הפרו ברית מילה, אמרו נהיה כמצרים וכו', וכיון שעשו כן, הפך הקב"ה 'אהבה' שהיו המצריים אוהבין אותן 'לשנאה', שנאמר 'הפך להם' לשנא עמו להתנפל בעבדיו.

געווען שוין דערנאך מצות מילה. דאָס איז דאָך געווען דער עונש, [שעבור זה] הפך לבם [של המצרים] לשנא עמו להתנפל בעבדיו (תהלים קה, כה).

ה

קושיא ד

להבין שייכות פסוקי המסורה, לכן אמר לבני ישראל אני ה', לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום (ד' 'לכן אמר' לבני ישראל אני ה'. איז דא א מסורה², 'לכן אמר' הנני נתן לו את בריתי שלום, והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם (פינחס כה, יב-ג). [ויש להבין שייכות השני פסוקים אלו זה לזה].

1

קושיא ה

בגמרא דרשו בפסוק וגם הקמתי וגו' לתת "להם" את ארץ כנען, מכאן לתחיית המתים מן התורה. ויש להבין השיבות, למה נרמז זאת בכאן די גמרא זאגט (סנהדרין צ:), וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, לתת "לכם" לא נאמר, אלא "להם", פאר 'זיי' [להאבות הקדושים עצמן], מכאן "לתחיית המתים" מן התורה, דער בורא כל עולמים האט עס טאקע פאר 'זיי אליינס' נאך צוגעזאגט צו געבן, מוז זיין [שיהיה] "תחיית המתים".
(ה) [וצריך טעם] לכאורה וואס עפעס פונקט דא [נרמז זאת], וואסערע שייכות האט דא' מ'זאל דערציילן [ענין] "תחיית המתים".
(ראה עוד קושיא השייך לזה, באות יד)

2

הקדמה לקושיא ו-יא

וידבר אליקים אל משה ויאמר אליו אני ה'.
[פירש רש"י] דבר אתו משפט, על שהקשה לדבר, ער האט געזאגט למה הרעתה [לעם הזה] [שמות ה, כב].
[ובמדרש רבה]³, עתה תראה [אשר אעשה לפרעה] (שם ו, א), כאן נטל משה את הדין שלא יכנס לארץ. [שאמר לו] "עתה תראה" אשר אעשה למצרים, אבער מלחמות ל"א מלכים וועסטו נישט זען.

ח

קושיא ו

בפסוק וידבר "אליקים" אל משה ויאמר אליו אני ה', יש להבין מה שמשנה מלשון "דין" ללשון "רחמים"
(ו) ברויך מען דאך צו פארשטיין, וואס איז דער וידבר "אליקים" אל משה ויאמר אליו אנני "ה'". ער זאגט "אליקים", און ער לאזט אויס ויאמר אליו אני "ה'". ער איז משנה [פון לשון] אליקים אויף ה'.

² מסורה היינו שנמסר בקבלה בכמה מקומות בתורה איזה זוג של תיבות צמודים זה לזה, ככתוב בספרי המסורה (כגון מסורת גדולה, ומסורת קטנה, ועוד). ובספרים הדרך לדרוש ביניהם איזה קשר ושייכות, שמרמזים לדבר אחד. ובכאן מצינו שני פעמים בתורה התיבות לכן אמר.

³ בשמות רבה (ה, כג), ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה, במלחמות פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמות של ל"א מלכים, שיעשה בהן נקמה יהושע תלמידך, מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ.

וד"ל רש"י סוף פרשת שמות (ו, א): עתה תראה וגו'. הרהרת על מדותי, לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע, ואח"כ אמרתי לו העלהו לעולה, ולא הרהר אחר מדותי. לפיכך "עתה" תראה, העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי ז' אומות כשאביאם לארץ.

ט

קושיא ז

ובכלל הוא "תור לשון", דנראה שהוכיח ענין אחד שני פעמים

(ז) און ס'איז דאך איבעריג [דער לשון, מה שכל ענין אחד שני פעמים. דלכאורה] וואָס איז דער וַיִּדְבֵּר אֱלֹקִים, און [עוד הפעם] דער וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'.

קושיא ח

במדרש אמרו, דכאן נטל משה הדין שלא יכנס לארץ, בשביל שאמר "לִמָּחָה הִרְעַתָּה". וקשה דבמקום אחר אמרו דמה שלא יכנס משה לארץ הוא כדי שיקום דור המדבר עמו לתחיית המתים

(ח) לעולם, ס'שטייט 'כאן' נטל משה את הדין שלא יכנס לארץ.

דער אמת, ס'איז דאך מבואר [טעם אחר על זה] אין מדרש רבה¹ [על הפסוק] וַיֵּתֵא רְאִשֵׁי עַם [זאת הברכה לג, כא]. הקדוש ברוך הוא האט געזאגט [פאר] משה רבינו, דו מוזט בלייבן אין די מדבר. זאגט ער דאס מַשָּׁל, איינער האט פארלוירן אַ דִּינָר [כסף], איז מען נישט געגאנגען אויפהייבן. דערנאך האט ער פארלוירן, דער מלך האט פארלוירן אַ זָהוּב [דינר 'זהב'], איז מען שוין געגאנגען 'זוכן', האט מען שוין אינאיינענעם 'דאס' אויך געטראפן [את הדינר כסף].

זאגט ער [במדרש], אַזוי איז [הנמשל, שאמר הקב"ה למשה] אַז 'דו' וועסט דארט בלייבן אין די מַדְבָּר, ממילא אַז 'דו' וועסט אויפשטיין תַּחֲתֵית הַמֶּתִים, וועלן 'זיי אַלע' אויפשטיין. אַז נישט וועלן זיי אַלע [דארט] בלייבן. איבערדעם איז [נאמר על משה] וַיֵּתֵא רְאִשֵׁי עַם. [עד כאן במדרש].

[ונמצא] האט ער געמוזט בלייבן אין די מדבר [מטעם אחר], כדי דאס דור המדבר זאל אויפשטיין תַּחֲתֵית הַמֶּתִים. (סיום קושיא ח, באות יג)

יא

קושיא ט

להבין עצם הענין, למה אין דור המדבר ראוי לקום לתחייה מחמת עצמם. והלא אמרו בגמרא, אם אחרים באים בזכותם, הם עצמם לא כל שכן

(ט) [ומלבד זה] לכאורה ברויך מען דאך צו פארשטיין [עצם הענין מה שאמרו שלכן נשאר משה במדבר, כדי שיוכלו דור המדבר לקום בתחיית המתים עמו].

[כי הלא] די גמרא (סנהדרין קי): פירט דאך אויס [אז] טאקע דור המדבר יש להם חלק לעולם הבא, [ווייל] ס'שטייט (ירמ' ב, ב) זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֶהְבֵּת כְּלוּלְתֶּיךָ, אחרים זענען נושעים בזכותם, אנדערע דורות זענען אַלע געהאָלפֿן אין זכות פון דור המדבר, הם עצמם לא כל שכן.

¹ בדברים רבה (ואתחנן ב, ט): כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן, בזכותך הן באין עמך. אמר רבי לוי, למה הדבר דומה, לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה, אמר אם אומר אני האירו לי שְׁאָקֶבֶץ מְעוֹתַי אין בריה משגחת עלי, מה עשה נטל זָהוּב אחד והשליך בתוכם, והתחיל צוֹנֵן ואומר האירו לי, זָהוּב אחד היה לי ונפל ממני כאן, והאירו לו. מה עשה, משנטל את הזהוב, אמר להן בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן, בזכות הזהוב נתלקטו המעות. כך אמר לו הקב"ה למשה, אם נקבר אתה אצלם במדבר, הן באים בזכותך ואת בא בראשם, שנאמר וַיָּרֶא רְאִשֵׁית לֹו וגו' וַיֵּתֵא רְאִשֵׁי עַם.

ועיין עוד בבמדבר רבה (חקת יט, יג. וכו' בתחומא חקת י): אמר לו הקב"ה למשה, באיזה פנים אתה מבקש לָכֵס לארץ, מַשָּׁל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך וְנִשְׁבִּית הַצֶּאֱן, ביקש הרועה לָכֵס לפלטרין של מלך, אמר לו המלך אם את נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות, שאתה הַשְׁבִּית הַצֶּאֱן. אף כאן אמר לו הקב"ה למשה, שְׂבַחָךְ הוא שהוצאת ששים רבוא, וקברתם במדבר ואת מכניס דור אחר, עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא, אלא תהא כְּצֶדֶן ותבא עמהן, שנאמר וַיֵּתֵא רְאִשֵׁי עַם צִדְקַת ה' עָשָׂה.

[וא"כ קשה] זענען זיי דען נישט ראוי געווען 'אַליין', [צו] אויפשטיין תַּחֲתֵי הַמֵּתִים. וואָס האָבן זיי געדאַרפט האָבן משה רבינו'ן דאָרטן וועגן דעם.

יב

קושיא *

ולמה רק על דור המדבר חששו לתקנתם. ומה יהיה עם שאר מתי חוץ לארץ, האץ יקומו הם לתחייה

(י) און וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס [חשש זה עם דור המדבר דוקא].

וואָס וועט זיין לעתיד מיט די אַנדערע [שאר מתים שבחוץ לארץ, באיזה זכות יקומו הם לתחייה. וכדכתיב (ישעי' כו, יג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבְאָז [הָאֲבָדִים בְּאַרְץ אֲשׁוּר וְהַנִּדְחִים בְּאַרְץ מִצְרַיִם].

אויף די אַלע מַתֵּי 'חוץ לארץ', איז טאַקע דאָ גאַר אַ דֵּעָה אין די גמרא', דברי רבי אלעזר, שלא יעמדו לתחתית המתים. נאָר דער אַנדערער מאן דאמר [רבי אבא בר ממל] קריגט אויף דעם [נוסובר שכולם יעמדו לתחייה].

[ואם כן] וואָס גראַד דאָס "דור המדבר" [חששו לתקנתם, שיזכו בזכות משה שיעמדו לתחייה, ומה יהא עם תקנת שאר מַתֵּי חוץ לארץ, האץ יזכו הם לזה].

יג

סיום קושיא ח

(ח) דערנאָך [קשה כדלעיל], נו האָט דאָך דאָס געמוזט זיין וועגן 'דעם' [מה שנשאר משה במדבר, כדי שדור המדבר יקומו לתחיית המתים עמו]. און 'דאָ' שטייט דאָך "כאן" נָטַל משה את הדין, ווייל ער האָט געזאָגט לָמָּה הִרְעַתָּה לָעַם הַזֶּה.

יד

קושיא יא

בגמרא יש הרבה לימודים על תחיית המתים מן התורה, ואם כן יש להבין מה חידוש מוסף בדרשת הלימוד מן פסוק זה די גמרא דרינגט זיך אויף (כדלעיל אות ו), ווייל ס'שטייט לָתֵת "לָהֶם", מכאן לתחיית המתים [מן התורה].

(יא) [וקשה] איז דען נישטאָ אַנדערע לימודים אויף תחיית המתים. די גמרא (סנהדרין שם) זאָגט דאָך אַסאַך לימודים וואָס די חכמים דרְשׁוּנָען. [ויש להבין] וואָס ער האָט ער דאָ 'מוסיף' געווען [בלימוד הנדרש כאן, מה שלא נלמד עדיין משאר הלימודים].

טו

קושיא יב - מתוך הדרוש

[להלן במכת ערוב כתיב (ח, יז): כִּי אִם אֵינָהּ מְשַׁלַּח אֶת עַמִּי הַנִּנִּי מִשְׁלִיחַ בָּהּ וּבַעֲבָדֶיהָ וּבַעֲמָלָהּ וּבַבְּתִיָּה אֶת הָעֶרֶב. וכתב החיד"א בספרו חומת אנך בשם פירוש רבינו אפרים ככתב יד, כי תיבת

^ה עיין תוספתא סנהדרין (סוף פרק יא), וגמרא ורש"י סנהדרין (ק"ג), שדרשו מזה דעשרת השבטים ודור המדבר יש להם חלק לעולם הבא [פירוש לעתיד לבא], שנאמר וּבְאֵז הָאֲבָדִים בְּאַרְץ אֲשׁוּר' אלו עשרת השבטים, וְהַנִּדְחִים בְּאַרְץ מִצְרַיִם זה דור המדבר. והרי דגם שאר מתים שבחוץ לארץ קמים לתחייה, ולא רק דור המדבר.

^א בגמרא כתובות (ק"א): אמר רבי אלעזר, מתים שבחוץ לארץ אינם חיים, שנאמר (יחזקאל כו, כ) וְנָתַתִּי צִבִּי בְּאַרְץ חיים, ארץ שְׁצִבְיוֹנִי (=רצוני) בה מְתֵיהָ חיים, שאין צִבְיוֹנִי בה אין מְתֵיהָ חיים. מתיב רבי אבא בר ממל, יְחִיו מְתֵיהָ נְבִלְתֵי יְקוֹמֵן (ישעי' כו, יט), מאי לאו יְחִיו מְתֵיהָ מתים שבארץ ישראל, יְחִיו מְתֵיהָ מתים שבחו"ל, ומאי וְנָתַתִּי צִבִּי בְּאַרְץ חיים, אנכוכדנצר הוא דכתיב וכו'. אמר ליה רבי, מקרא אחר אני דורש, נתן נְשָׁמָה לָעַם עֲלֵיהָ וְרוּחַ הַלֵּלִים בָּהּ (שם מב, ח). ואלא הכתיב נְבִלְתֵי יְקוֹמֵן, ההוא בנפלים הוא דכתיב. ורבי אבא בר ממל האי נותן נשמה לעם עליה מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדריב אבהו דאמר רבי אבהו אפילו שפחה כנענית שבארץ ישראל מוכסח לה שהיא בת העוה"ב וכו'. ולרבי אלעזר צדיקים שבחוץ לארץ אינם חיים, אמר רבי אילעא על ידי גלגול. מתקיף לה רבי אבא סלָא רבא, גלגול לצדיקים צער הוא, אמר אביי מחילות נעשות להם בקרקע.

מְשַׁלֵּחַ אוֹתוֹת לְמִשִּׁיחַ, כִּי כָל הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה הַקֹּב"ה לַמִּצְרִים, עֲתִיד לַעֲשׂוֹתָם לַיָּמֹת הַמְּשִׁיחַ, שְׁנֵאמַר (מִכַּיִּי ה', טו) בְּיָמַי צִאֲתֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרְאֶנּוּ נִפְלְאוֹתַי, עַכ"ל.

(יב) וַיֵּשׁ לַהֲבִין לְמָה נִרְמָז וְזֹאת בְּמַכַּת הָעֶרֶב דּוּקָא, וְהֵלֵךְ מְבֹאֵר בְּמִדְרַשׁ דָּבָן הוּא גַם בְּשֵׁאר הַמַּכּוֹת שֶׁעֲתִיד הַקֹּב"ה לַעֲשׂוֹתָם לַיָּמֹת הַמְּשִׁיחַ, וְאִם כֵּן הִיָּה לוֹ לַהֲפָסֵק לְרָמֵז עֲנִין זֶה בְּמַכַּת רֵאשׁוֹנָה אוֹ אַחֲרוֹנָה, וְלָמָּה נִרְמָז בְּמַכַּת עֶרֶב].

טז

קושיא יג – מתוך הדרוש

[הנה במדרשים מובא טעמים על העשר מכות, איך היה זה מדה כנגד מדה. ולפלא ראיתי במדרש ילקוט (רמז קפב) שבמכת ערוב מפרש הטעם כי המצריים חשבו להיות טוענים את בניהם "כְּפִדְגֹג" הוּא, ולכן שלח בהם אריות וזאבים ודוכים. וּפְדִגֹג פירושו "אומן", ומשמע שהם רצו להיות המחנכים של בני ישראל, ולכן בא להם העונש של מכת ערוב, שהחיות הרגו את בניהם של המצריים. (יג) והוא פלא איך היה בזה עונש של מדה כנגד מדה, והלא המצריים רצו רק לחנך את בניהם ולגדלם כְּפִדְגֹג הוּא, ולא להרגם ח"ו, ולמה נהרגו בניהם של המצריים]. (הקושיא בדברי רבינו באות ק)

יז

קושיא יד – מתוך הדרוש

(יד) [גם יש להבין טעם המצריים בעצם הענין, למה באמת רצו בזה להיות מחנכים לבניהם של ישראל, והלא תמיד חשבו רק האידך להרע לישראל ולא להטיב להם]. (הקושיא בדברי רבינו באות קא)

יח

קושיא טו – מתוך הדרוש

[במכת ברד כתיב (ט, כט): וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי מֹשֶׁה בְּצִאֲתִי אֶת הָעִיר אֶפְרַיִם אֶת כָּפִי אֶל ה' וְגו'. ומפרש רש"י, בְּצִאֲתִי אֶת הָעִיר, מִן הָעִיר אֲבָל בְּתוֹךְ הָעִיר לֹא תִּפְלֹל, לִפִּי שְׁהִיָּתָה מִלֵּא גִלּוּלִים. (טו) וקשה דאם היה הטעם לצאת "חוץ לעיר", משום שהיתה מלאה גילולים, אם כן למה לא הוכרח לצאת מן העיר רק ממכת ברד ואילך, ולא במכות הקודמות. שהרי במכת צפרדע נאמר רק וַיֵּצֵא מֹשֶׁה "מִעַם פְּרָעָה", וכן במכת הערוב נאמר רק וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנִי יֹצֵא "מִעַמְּךָ", ולא נזכר שיצא מכל העיר]. (הקושיא בדברי רבינו באות לו)

יט

ישוב קושיא ב-ג

עם דברי התעוררות לימי השוכני"ם

הקדמה לישוב קושיא ב-ג

בני ישראל התייעצו במצרים שיהיה להם שמירת הברית אף במחשבה, וכל שכן במעשה היו כולם גדורים בעריות דאָס ענין דערפון, [לבאר] וואָס טייטש וַאֲזַכֵּר אֶת בְּרִיתִי. [יש לומר, דהנה] אידן האָבן געהאַרעוועט, [כי הגם] זיי זענען געוועזן אין מצרים, [עם כל זה] זיי זענען געווען גְדוּרִים בְּעִרְיוֹת, [שהוא] אַזאַ גרויס ענין. וואָס פֿאַר אַ גרויס ענין. [שהרין] אינעם כלל ישראל איז געווען [אין] אַנְשִׁים פֿשוּטִים אַסאַך'.

¹ בספר חובות הלבבות (שער עבודת האלקים, פרק ג ד"ה והאופן הששי) : בעבור שהיה העם שניתנה להם התורה בעת ההיא בענין גִּבּוֹר הַתְּאֻוֹת הַבְּהִמִּיּוֹת עליהם, ונחלשו מדעתם וְהִפְרָתָם מִקִּבְּלֵי הַרְבֵּה מִן הַשְּׁכִלּוּת, וְנִתְּנָה בָהֶם הַתּוֹרָה בְּזֶה מִנְהַג אֶחָד, וְשָׁבוּ הַשְּׁכִלּוּת וְהַשְּׁמִיעוּת אֶצֶל שׁוֹת הַבְּעִירָה עליהם. ומי ששָׁכַל וְהִפְרָתוֹ חֻזְקִים, יתעורר אליהן ויקבלן על עצמו לשני הפנים. ומי שנחלש שָׁכַל מדעת חיובן, יקבלן מצד התורה בלבד ויִתְּנָה בָּהֶן מִנְהַג הַשְּׁמִיעוּת, והיתה בזאת תקנת הכל, כמו שאמר (משלי ג, יז) בְּרִכְיָה דְרָכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם.

ס'איז דאָך גאָר געווען אַסאָך וואָס זענען גאָר נכָּשֶׁל געוואָרן אין עבודה זרה - שטייט דאָך (יחזקאל כ, ח) - אין מצרים.

ס'איז געווען [נאָך] 'פאר' קבלת התורה. ס'איז געווען וואָס זענען אוועקגעגאנגען פונעם ריכטיגן וועג, ווייל ס'איז נישט געווען 'וואָס' ס'זאָל זיי צוריקהאַלטן, זיי האָבן נישט געהאַט קיין תורה הקדושה, זיי האָבן נישט געהאַט די אַלע זְהִירוֹת, און די גְּדֻרִים וּסְיָגִים. אף על פי כן זענען זיי געווען גְּדוּרִים בְּעִרְיֹת, ס'איז נישט 'פאָרגעקומען', [ורק] אחת היתה ופרסמה הכתוב".

ב

ישוב קושיא ג

ועל זה נאמר ואָזכַר אֶת "בְּרִיתִי", ופירשו במדרש דבוכות המילה נגאלו. והכוונה על שהיו גדורים בעריות, והנכשל בזה נקרא מְשַׁקֵּר בְּבֵרִית ח'.

אפשר איז 'דאָס' דער טייטש וואָזכַר אֶת "בְּרִיתִי", אַז זיי האָבן נישט מְשַׁקֵּר געווען בְּבֵרִיתָם, [וכמו שפירשו במדרש (שבקושיא ג) דהכוונה על ברית המילה].
[דהנה] אַז מ'ווערט חלילה נכשל חלילה גיווען צווישן די מְצֻרִים, חלילה אין אַ בַּת נָכָר, דאָס איז דער רעכטער 'מְשַׁקֵּר בְּבֵרִית'". און אַז אידן זענען נישט געווען [נכשל] אין דעם, איז דעך דאָך געווען אַ שמירת הברית, על כל פנים אין 'דער' בחינה [של גדר עריות]. ס'איז געווען דער גאַנצער כלל ישראל זענען געווען נגדר בעריות, ס'איז נישט פאָרגעקומען [ביניהם ענין כזה].

כא

[ובאמת] דאָס איז דאָך אַן ענין פלא, וואָס מ'קאָן זיך נישט 'באַרימען' אין די אנדערע דורות, אפילו 'נאָך' קבלת התורה. [שהרי אצל] די וואָס זיי ריקן זיך אוועק פון די תורה הקדושה, קומט דאָך אַלעס פאָר, בענוותינו הרבים.

כב

ישוב קושיא ב

עקסטערדעם, וגם אֲנִי שִׁמְעֹתִי אֶת נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצָּרִים מַעֲבֵדִים אֹתָם, וְאֶזְכָּר אֶת בְּרִיתִי. קען זיין דאָס איז געווען מקושר מיט דעם אַתְּ נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (עיין קושיא ב).

כג

[דהנה] דאָס איז דאָך די טעג, דאָס איז דאָך די וואָכן, ימי השובבי"ם, וואָס איז געשטעלט אויף דעם תיקון.

^ח כמבואר בשמות רבה (א, כח), וכן הוא בזהר דלהלן.

^ט כמבואר בזהר הקדוש (שמות א): תִּלְתָּא אינון דִּדְחִין שְׂכִינְתָא מַעֲלָמָא וכו'. מאן דְּשָׁכִיב בְּנֻדָּה וכו', מאן דְּשָׁכִיב בַּבַּת אַל נָכָר, דְּאָעִיל בְּרִית קוּדֵשׁ וְאֵת קִימָא בְּרִשׁוֹ אַחֲרָא וכו'. וְתִנְיִן, לִית קִנְיָא קָמִי קוּדֵשָׁא בְּרִיךְ הוּא, בַּר קִנְיָא דְּבֵרִית קִדִּישָׁא, דְּאִיהוּ קִימָא דְּשָׁמָא קִדִּישָׁא, וְרָזָא דְּמַהֲמֻנְתָּא. מַה כְּתִיב (בַּל כֵּה, א) וַיַּחֲלֵל הָעָם לְזִנוּת וְגו'. מִי דְּיִחַר אָף ה' בְּיִשְׂרָאֵל וכו'. מֵאֵן דְּאָעִיל קִדוּשָׁה דָּא בְּרִשׁוּתָא אַחֲרָא, עָלֶיהָ כְּתִיב (יִתְרו כח, א) לֹא יִהְיֶה לָךְ אֲלֹהִים אַחֲרִים עַל פְּנֵי וָגו'. כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ קָל קִנְיָא וְכֹלָא קִנְיָא חֲדָא. וְעַל דָּא אַתְדַּחֲיָא שְׂכִינְתָא מַקְמָה. מֵאֵן 'דְּמִשְׁקֵר בְּבֵרִית' קִדִּישָׁא דְּחֻתִּים בְּכַשְׂרִיהָ דְּבַר נֶשׁ, כְּאִילוּ מִשְׁקֵר בְּשָׁמָא דְּקוּדֵשָׁא בְּרִיךְ הוּא, מֵאֵן דְּמִשְׁקֵר חוֹתָמָא דְּמִלְכָּא, מִשְׁקֵר בֵּיהּ בְּמִלְכָּא, לִית לֵיהּ חוֹלְקָא בְּאַלְהָא דְּיִשְׂרָאֵל, אִי לֹא בְּחִילָא דְּחִיּוּבָתָא תְּדִיר (ס"א יחיר) וכו'. וְכַאֲדֵין אֵינון יִשְׂרָאֵל, דְּאֵף עַל גַּב דְּהוּוּ בְּגִלּוּתָא דְּמִצְרַיִם, אִסְתְּמִרוּ מִכָּל הַגִּי תִלְתָּא, מִנְדָּה, וּמִבַּת אַל נָכָר, וּמִקְטוּל וְרָעָא וכו', וּבְכּוּתָא דָּא נִפְקוּ יִשְׂרָאֵל מִן גְּלוּתָא וכו'. מִבַּת אַל נָכָר, דְּכְתִיב (בא יב, מא) יֵצְאוּ כָל צְבָאוֹת ה' וְגו', וְכְתִיב (תהלים קכב, ד) שְׁבֹטִי יִהְיֶה עֲדוּת לְיִשְׂרָאֵל וְדָאִי וכו'. וְאִי תִימָא וְהָא כְּתִיב וְהוּא בֵּן אִישׁ מִצְרִי. הָא וְדָאִי חַד הָהּ, וּפְרָסְמוּ קָרָא, דְּכְתִיב, (אמור כד, י) וְהוּא בֵּן אִישׁ מִצְרִי וְגו' וְשֵׁם אָמוּ שְׁלוֹמִית בַּת דְּבָרִי.

שטייט דאך אין ספרים אז אידן האבן געהאָרעוועט אויף דעם אין מצרים, און ס'איז פאַרראַכטן געוואָרן, ביז נאָך קבלת התורה. זיי האָבן געהאַט - אידן - די נסיונות אין מצרים. אידן זענען אַרויס, זיי האָבן מ'לָקט געווען די ניצוצין הקדושים. אידן האָבן געהאַט אַ כח אין מצרים.

ממילא אידן האָבן געהאָרעוועט אין דעם נסיון, זיי זענען געווען גְדוּרִים בְּעֵרִית, זיי האָבן דאָך געהאָרעוועט אויף דעם. ממילא מ'הָט געהאַט נסיונות אין שמירת הברית, פֿאַר דעם, איידער מ'קומט צי צו דעם, חלילה צו דעם עוין.

זיי זענען טאַקע געווען גדורים בעריות, אָבער ביז דערווייל [היה להם נסיונות בקדושת המחשבה], אַזוי ווי די גמרא זאָגט (שבת סד.) ביי די לוחמים מיט בְּנוֹת מִדְיָן, מידי עבירה יצאנו מידי 'הרהור' לא יצאנו. [און] זיי זענען איבערגעשטאַנען די נסיונות.

כד

וואָס מ'זעט אַצינדערט בדור האחרון, בדור האחרון זעט מען די נסיונות, וואו אימער אידן זענען מְפוֹרֵד וּמְפוֹרֵד בְּגִלּוֹת, זענען די נסיונות [גדולים בענין זה], אין אַ דור פֿרוין, וואָס אידן זענען אין צַעַר, ווי שווער ס'איז נזהר צו זיין אין דעם קיום פון די שמירת הברית, [ולשמור] די מחשבות און דיבורים. ווי ווייט אַ איד ברויך צו האָרעווען דערויף. ווי ווייט דעם הַתְּגַבְרוֹת הַיָּצָר, דער כַּח הַשֵּׁטן, [הוא בענין זה].

כה

נֶאֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִיתָה עַל זֶה גּוֹפֵא אֲשֶׁר "מִצְרִים מַעֲבִידִים" אֲתֶם, כִּי יָעַן שְׁהוּ נְתוּנִים תַּחַת שְׁלִיטַת הַמִּצְרִיִּים שְׁמוֹפִי זִמָּה, וְזֶה גָרַם לָהֶם נְסִיוֹנוֹת גְּדוּלוֹת בְּקִדּוּשַׁת הַמַּחֲשָׁבָה, וְעַל זֶה הָיָה צָעֶרָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל

דאָס איז געווען ווען אידן, זיי האָבן דאָרט געמוזט זיין צווישן די מצריים, וואָס זענען דאָך געווען מקור עֲרֹת הָאָרֶץ, מצרים זענען געווען שְׁטוּפִי זְמָה, דאָס הייסט דאָך "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם" לא תַעֲשֶׂה (אחרי יח, ג). און אידן זענען געווען צווישן די מצריים.

מ'הָט דאָך מיט זיי געאַרבעט, [וכדכתיב] אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִידִים אֲתֶם, ער זאָגט נישט שמעתי את נאקת בני ישראל 'מן העבודה', נאָר אֲשֶׁר "מִצְרַיִם מַעֲבִידִים" אֲתֶם. אַז אַן עַם שְׁפָל וּבְזוּי הָאֵט מיט זיי געאַרבעט, זענען זיי דאָך געווען נִכְנַע 'אונטער' זיי, און 'צווישן' זיי, זענען זיי אודאי געווען עלול אויף אַלְדִּינַגס. מ'איז עלול אויף אַלְדִּינַגס, אַזוי ווי מען 'איז' צווישן שְׁטוּפִי זְמָה, וואָס מען 'מאַכט מיט' אַלע פריצות. אַז מ'איז נִכְנַע אונטער אַזעלכע, און מ'אַרבעט אונטער אַזעלכע, איז דאָך גרויס די נְסִיוֹנוֹת אַז מ'זאָל זיך אָפּהײַטן, מ'זאָל זיין אָפּגעהיטן במחשבה ובדיבור ובמעשה. [וממילא] האָבן פון 'דעם אליין' אידן געהאַט גרויס צַעַר.

כו

איבערדעם, וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת נֶאֱמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר "מִצְרַיִם" מַעֲבִידִים אֲתֶם, ס'איז נישט נאָר בלויז דער צַעַר פון דער "עבודה", נאָר וואָס ס'איז געווען "מִצְרַיִם", אַן עַם שְׁפָל וּבְזוּי [מַעֲבִידִים אֲתֶם], האָבן אידן געהאַט גרויס צַעַר [ועל זה צעקו אל ה'], אַ גרויס צַעַר, און אַרויסגעקוקט אויף ישועת השם יתברך אַז מ'זאָל נישט פוגם זיין בבריתם.

כז

ועל זה מסיים גם כן הפסוק וְאָזְכֹּר אֶת "בְּרִיתִי", שהוא ענין אחד עם נאקתם של בני ישראל. ובא הכתוב לומר שהקב"ה זוכר כל תנועה של נאקה וצער מה שישאר מצטערין על ענין הברית, הן מאותם שזכו להשאיר שמורים בקדושתם ע"י גודל יגיעה וצער, והן מאותן שנכשלו ח"ו והם מצטערים ונאנחים על זה

אויף דעם פירט ער אויס וְאָזְכֹּר אֶת "בְּרִיתִי". אז דער בורא כל עולמים האָט געדענקט. - הָן דעס וואָס ס'איז געווען אידן וואָס זיי האָבן זיך יאָ אָפּגעהיטן, זיי האָבן געהאַט 'גרויס מסירת נפש', און 'שטאַרק געהאַרעוועט', מ'האַט זיך אָפּגעהיטן. - צי [הן] חלילה די וואָס זיי האָבן זיך נישט אזוי געקאָנט אָפהיטן, האָבן זיי געהאַט גרויס צער.

אַלּוּ וְאַלּוּ הָאָבֶן 'געשריגן' צו השי"ת, צַעק לָפָם אֶל הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ (מלשון איכה ב, יח).

כח

אָבער אויף אַלענפּאַלס, טאַקע וועגן 'דעם' ענין פון "שמירת הברית", איז געווען אַת "נאָקת" בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָשֶׁר 'מַצְרִים' מַעֲבָדִים אֹתָם, דורכדעם [היה להם נסיונות וצער, ועל זה היתה נאקתם].

און ידאָס' איז געווען "וְאָזְכֹּר" אֶת "בְּרִיתִי". הקב"ה "געדענקט" אַלעס, יעדע תנועה וואָס ס'קומט אָן שווער פאַר אַ מענטש, יעדע ריר. יעדע ריר וואָס מ'קאָן טון יעדער איד, וואָס מ'איז עומד עַל נַפְשׁוֹ, און מ'האַט 'איבער זיך' אַ כַּחַּ הַמוֹשֵׁל, אַ כַּחַּ הַמוֹשֵׁל איבער אַ 'מַחֲשָׁבָה רָעָה' אַז מ'זאַל עס נישט 'קלערן', און וויאָזוי אימער מ'זאַל זיך אָפהיטן יעדע תנועה. אַלעס איז נגלה פאַר הקדוש ברוך הוא.

[ועל זה אמר] הקדוש ברוך הוא (שמות ג, ז) יִדְעֵתִי אֶת מַכְאִבּוֹ.

הקדוש ברוך הוא ווייסט דאָך [אַלעס]. אַתָּה זוכר אַת כָּל 'הַמַּפְעָל', וְגַם כָּל 'הַיְצוּר' לֹא נִכְחַד מִמֶּךָ (ברכת זכרונות, שבתפלת מוסף לראש השנה).

[ויש לפרש לשון זה, להכוונה] דער בורא כל עולמים ווייסט אַלעס, [הן] וואָס ס'ווערט 'צעטון', [והן] וויאָזוי ס'ווערט 'באַשאַפֿן' [אַ מלאַך] מיט יעדער תנועה. (וכדלקמן אות ל).

כט

במהרש"א: אפילו מן "מחשבה" של עבירה, נברא מזה מלאך רע, והוא מכריחו ומביאו ח"ו לירי עבירה "במעשה"

אָזוי ווי דער מהרש"א זאָגט, מיט אַ 'מחשבה' צום שלעכטן, ווערט 'שוין' באַשאַפֿן חלילה אַ מלאַך רע וואָס פאַרלייגט זיך אויף אַן עבירה. אָזוי זאָגט דאָך דער מהרש"א^א אויף [די גמרא שאמר] הַבֵּא לְטִמְאָה פּוֹתַחִין לוֹ, אַז מ'פִּירט אַינעם, [כדכתיב]

^א בגמרא מכות (י:): אמר רב הונא אמר ר' אלעזר, בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, מן התורה דכתיב [אצל בלעם] (בלק כב, יב) לֹא תִלָּךְ עִמָּהֶם וּכְתִיב (שם, כ) קוּם לָךְ אֹתָם, מן הנביאים דכתיב (ישעי' מו, ח) אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ מְלַמֵּד לְהוֹעִיל מְדֻרִיךְ בְּדֶרֶךְ נִוֹחַ מִלָּךְ, מן הכתובים דכתיב (משלי ג, לד) אִם לִלְצִים הוּא יִלְיָץ וְלַעֲנִיִּים יִתֵּן חֶן. ועל זה כתב במהרש"א שם: לא קאמר שמוליך אותו הקב"ה, אלא "מוליכין" אותו. והוא על פי מה שכתבנו בכמה מקומות, שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם, הנה הוא בורא לו מלאך לפי ענינו, אם לטוב אם לרע. ועל כן אמר בדרך שאדם רוצה לילך, שהרשות בידי האדם ממנו יתברך ב"ה, שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג:), אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותן המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו. ומייתי ראיה מן התורה, דכתיב לֹא תִלָּךְ עִמָּהֶם, שאמר לו הקב"ה כן, וּכְתִיב קוּם לָךְ אֹתָם וגו', שרצונו ודעתו הרעה לילך אֹתָם הביא ששלח לו הקב"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו קוּם לָךְ אֹתָם. ואמר דכתיב אנכי ה' אלקיך מְלַמֵּד לְהוֹעִיל וגו', כי כל מצותיו יתברך ב"ה אינו מלמדך רק להועיל ולטוב לך, אבל מְדֻרִיךְ הוּא מלאך שאתה מדריכו מְדֻרִיךְ בְּדֶרֶךְ זו מִלָּךְ כפי דעתך ורצונך. ואמר דכתיב אִם לִלְצִים הוּא יִלְיָץ וגו', רצונו לומר אם ללצים הוא מוסיף לו לץ, דהיינו מלאך, כפי ליצונך, ואם לַעֲנִיִּים הוּא יִתֵּן חֶן לעצמו, מלאך של חן נגדו יתברך ב"ה.

(ישעי' מח, יז) [אני ה'] "מְדַרְיֶכָה" בְּדֶרֶךְ תִּלְךָ [והכוונה להמלאך, כי] בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. ווי די גמרא רעכנט אויס, בלעם און די אלע, זיי האָבן אַזוי 'געוואָלט', האָט מען זיי 'געפֿירט'.

זאָגט דאָרט דער מהרש"א, ווייל מיט דער 'מחשבה' וואָס מ'וויל טון חלילה שלעכטס, ווערט 'שוין' באַשאַפן אַ מְלָאךְ רע. אַזוי ווי פון יעדער עבירה [בְּמַעֲשֵׂה] ווערט באַשאַפן אַ מְלָאךְ, אַזוי [פון] יעדע מַחֲשָׁבָה [לבד גם כן נברא מלאך], און 'דער מְלָאךְ' ברענגט אים דערנאָך ער זאָל אויספירן די מעשה. דאָס איז [הכוונה באומרים] בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו.

ס'שטייט טאַקע "אני ה'" מְדַרְיֶכָה [בְּדֶרֶךְ תִּלְךָ], אָבער דאָס גייט [על ידי שלוחים], דאָס שטאַמט נישט חס ושלום פון הקדוש ברוך הוא אַליין, [כי] מֵאֲתוֹ לֹא תֵצֵא הָרְעוֹת (איכה ג, לח), נאָר על ידי שליח, וואָרן ס'איז דאָך אַלעס שלוחים פון הקדוש ברוך הוא. ווערט באַשאַפן אַזאַ מְלָאךְ. אַזוי מיט יעדער תנועה [נברא מלאך, לטוב או לרע].

ל

ובזה יש לפרש לשון התפילה, אַתָּה זוכֵר אֶת כָּל הַמַּפְעָל, היינו מעשה העבירה, אבל וְגַם כָּל הַיָּצוֹר "לא נִכְחַד מִמֶּךָ, שאתה יודע כי זה נגרם לו ע"י המלאך "שנוצר" מן המחשבה שקדמה לזה, וא"כ אין האשמה כ"כ על האדם דאָס קען זיין דער פֿשט [בנוסח ברכת זכרונות לדליל].

אַתָּה זוכֵר אֶת כָּל הַמַּפְעָל, וואָס ס'ווערט "געטון" [על ידי האדם בְּמַעֲשֵׂה]. אָבער וְגַם כָּל הַיָּצוֹר "לא נִכְחַד מִמֶּךָ, אַז ס'איז פון דעם "באַשאַפן" געוואָרן 'פריער' אַ מְלָאךְ, וואָס ער האָט אים דערויף געברענגט [לידי מעשה, און] מכריח געווען אויף דער עבירה. דאָס איז געוואָרן פון דער "מחשבה".

לא

ומזה טובה מרובה, שמוכל מחשבה של "מצוה" נברא מזה "מלאך קדוש", המסייעו לעבודת ה'

אַזוי ווידעראום קאָן מען פאַרשטיין, מְדָה טוֹבָה מְרֻבָּה [ממדת פורעניות] (סוטה יא.), אַזוי ווען אַ איד איז ווידעראום עומד על נִפְשׁוֹ, - [הרי אמרו] יֵשֶׁב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה "מצוה" (קידושין ט:), - אַז מ'האָט אויף זיך אַ פֿך הַמּוֹשֵׁל, אַז מ'איז מוֹשֵׁל איבער אַ מַחֲשָׁבָה רָעָה אַז מ'זאָל עס נישט 'קלערן', איז [עס] דאָך אַן "עֲבוּדָה" פֿאַר הַשֵּׁם יתברך, אַ "מצוה", וְלֹא תַתּוּרוּ אַחֲרֵי לִבְכֶּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם (שלה טו, טז). ממילא באַשאַפט מען מיט דעם אַ "מְלָאךְ קָדוֹשׁ" וואָס ס'ווערט פון אַ "מצוה". און 'דער' העלפט אים דערנאָך צו, ווידעראום, ער זאָל ווייטער דינען דעם באַשעפער, און אָפּגעהיטן זיין.

לב

אָבער על כל פנים, איז דאָס יעדע תנועה, יעדע מחשבה וואָס יעדער איד האָט, דאָס איז אַלעס נִגְלָה פֿאַר הקדוש ברוך הוא. [און] אויף דעם אַלעמען האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, וְגַם אֲנִי שִׁמְעֵתִי אֶת נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרִים מַעֲבָדִים אֹתָם. דאָס איז געווען וואָזער אַת "בְּרִיתִי", הקדוש ברוך הוא געדענקט דער מצב פונעם "קיום הברית" פון יעדן איד.

[און] טאַקע דעם נִאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, דעם האָט מען אויך מְצָרָה געווען.

אפילו אַז מ'איז נכשל געוואָרן, אָבער על כל פנים אַז ס'האָט אים וויי געטון, האָט מען געזען צו פאַררעכטן.

ביים שפיץ [=לבסוף] האָבן דאָך אידן תשובה געטון אויף אלעמען. נישט בחנם איז מען צוגעקומען צו אַזאַ מין בחינה, אַזוי ווי ס'איז געווען ביי קריעת ים סוף, [אפילו] עוברים שְׂבַמְעֵי אִמֶּן האָבן געזאָגט שירה (ברכות נ.), [והראו באצבע] זֶה קָלִי וְאֲנֹהוּ (בשלח טו, ב). און מ'האָט די זכיה געהאַט צו שטיין ביים מעמד הנבחר.

לג

היוצא מזה לענין מצב דורינו:

אַזוי האָף מיר דאָך, דעם לעצטע דור, פון עיקבא דמשיחא. ווער ס'וועט די זכיה האָבן צו דערלעבן די "ישועה", וועט דאָך זוכה זיין נאָך גרעסער וויאַזוי ס'איז געווען אין מצרים. אויף אַ העכערע בחינה איז דאָך די גאולה העתידה [ווי] וואָס ס'איז געווען ביים גאולה מצרים.

לד

דער בורא כל עולמים זאָל העלפן: מ'זאָל די זכיה האָבן מ'זאָל עס דערלעבן. זַכָּאִין כֹּד תְּהוּוּן בְּהִנְהוּ חֲבוּרָתָא². מ'זאָל די זכיה האָבן מ'זאָל קאַנען זיין צווישן די וואָס זיי וועלן זוכה זיין, מ'וועט דערלעבן די ישועה, מ'וועט חלילה נישט נדחה ווערן.

דאָס ווייטסט דאָך קיינער נישט³ [מי זכאי לזה], נאָר איין באַשעפער, אַל דַּעוֹת ה' (שמו"א ב, ג), וואָס מ'וועגט אָפּ יעדן איד, דעם מצב, און די מעשים, מיט די מחשבות. אַז מ'זאָל די זכיה האָבן אַז מ'זאָל זיך 'דערהאַלטן' אין דעם דור. מ'זאָל זיך 'אויפהאַלטן' אין דעם לעצטן דור פון עיקבא דמשיחא.

מ'זאָל די זכיה האָבן מ'זאָל איבערשטיין די "נסיונות". דער 'מין' נסיונות, ווי מ'האָט געזאָגט [וגם אֵנִי שְׁמַעְתִּי] אַתְּ נֹאקֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

על כל פנים די אידן וואָס זיי זענען נאָך מַשְׁתַּקֵּק, זיי ווילן נאָך זיין אידן. אַז מ'זאָל האָבן די סִיעָתָא דְשִׁמְיָא אַז מ'זאָל זיך קאַנען דערהאַלטן. מ'זאָל טאַקע קאַנען זוכה זיין אַז מ'זאָל מַתְקֵן זיין וואָס מ'האָט פֿוגם געווען. און דער עיקר איז אויף ווייטער, מ'זאָל חלילה נישט ווייטער פֿוגם זיין.

מ'זאָל נאָך די זכיה האָבן [צו] מעמיד זיין אַ שְׁלִשְׁלָת [הקדושה]⁴. מ'זאָל זוכה זיין. מ'זאָל מיר די זכיה האָבן מ'זאָל זיך דערהאַלטן. דער כח פון "אידישקייט" זאָל "בלייבן" צווישן אידן.

¹ מלשון הפיטוס אקדמות לחג השבועות. זַכָּאִין כֹּד שְׁמַעְתִּין שְׁבַח דָּא שִׁירָתָא. קביעין כֹּן תְּהוּוּן בְּהִנְהוּ חֲבוּרָתָא.
² ברמב"ם (תשובה ג, ב) אדם שענותיו מרובין על זכותיו וכו' וכן כל העולם כולו וכו'. ושקול זה אינו לפי מנין הַזְכִּיּוֹת וְהַעֲוֹנוֹת, אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד כמה עֲוֹנוֹת וכו', ויש עוֹן שהוא כנגד כמה זְכִיּוֹת וכו' ואין שוקלין אלא ברעתו של קל דַּעוֹת, והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.

³ וזלש"ק בדרשת הושענא רבא תשי"ד (ל"ק אות פד): מ'ברוך מיר מתפלל זיין ביי יעדער געלעגנהייט אַז מ'זאָל מיר זוכה זיין צו זען די שְׁלִשְׁלָת הַקְּדוּשָׁה וכו'. די אידן וואָס ברויכן געהאַלפן ווערן מיט זרע של קיימא, [עיי"ש]. ובמסיבה א' נשא תשכ"ב: דער בורא כל עולמים זאָל העלפן טאַקע בזכות אבותינו הקדושים, סזאָל האָבן אַ קיום מיט די תינוקות של בית רבן, סזאָל זיך ציען אַ שְׁלִשְׁלָת של תורה בקדושה ובטהרה. ובס"ג וישלח תשי"ט: וויאַזוי מ'דערהאַלט זיך אין די לעצטע דורות, וואָס מ'ווייל זיין אידן און מ'האַלט זיך פעסט, איז נאָר דער כח ירושת האבות, איז דאָס אַ שְׁלִשְׁלָת ביז צו די אבות הקדושים אברהם יצחק יעקב.

לה

ביאור הפסוק בַּצִּאתִי אֶת הָעִיר

(עוד אות סב)

ברש"י: שלא התפלל בתוך העיר, יען שהיתה מלאה גילולים

איך האב דאָס אינזין געהאָט, [לפרש] וואָס ס'שטייט אין די וואָכעדיגע סדרה, משה רבינו האָט געזאָגט בַּצִּאתִי אֶת הָעִיר אָפֶרֶשׁ אֶת כָּפִי אֶל ה'. זאָגט דאָךְ רש"י, 'אין שטאָט' האָט ער נישט געקענט [להתפלל, ווייל] ס'איז געווען מְלָאָה גִלּוּלִים. נאָר בַּצִּאתִי אֶת הָעִיר, ווען איך וועל 'ארויס' פון די שטאָט.

לו

[קושיא טו]

ויש להבין למה קודם "מִכֶּת בְּרָד" לא מצינו שמשה רבינו יצא להתפלל חוץ לעיר, עבור שהיתה מלאה גילולים לכאורה דאָס שטייט הערשט צום סוף, ביי מִכֶּת בְּרָד, [וצריך ביאור] פאַרוואָס שטייט דאָס נישט ביז דעמאָלטס. ער האָט דאָס געקאָנט [זאָגן גס בשאר מכות], ער האָט דאָךְ כסדר מתפלל געווען [גם בשאר מכות], פריער [במכת ערוב] שטייט אויכעט (ח, כה) הִנֵּה אֲנִי יוֹצֵא "מֵעֵמֶק" וְהִעֲתַרְתִּי אֶל ה', איך וועל נאָר אַרויסגיין "פון דיר", שטייט נישט "פון די שטאָט", נאָר 'פון אים'. אַזוי ווי ס'שטייט פריער עטליכע מאָל^{טו}, שטייט נישט אין ערגעץ ביז צו די מִכֶּת בְּרָד, שטייט נישט בַּצִּאתִי אֶת הָעִיר, אַז ער האָט געמוזט אַרויס "פון די שטאָט". [ולכאורה אם הטעם הוא יען שהיתה מלאה גילולים], פאַרוואָס איז דאָס נישט 'פריער' געווען [שיצטרך לצאת מחוץ לעיר].

לו

הקדמה לשוב קושיא טו

אף שעיקר התיקון הוא לעשות "תשובה שלימה", מ"מ גם כל נקודה של חרטה וצער, מחליש קצת את כח המשחית נאָר וואָס'זשע דען, קען אפשר זיין. וואָרן ס'איז דאָךְ ידוע, דאָס איז ידוע זעט מען דאָךְ [בספרים]^{טו} ביי יעדער עבירה, אַז אין אָמֶת'ן אַרִיין מ'זאָל "מִתְקֵן" זיין בְּשִׁלְמוֹת, דאָס איז דאָךְ דער עיקר, [און] "פאַראַכטן" די עבירה ווערט נאָר מיט אַ "תְּשׁוּבָה שְׁלִימָה", אַזוי ווי ס'איז ידוע, "תְּשׁוּבָה אֲמִיתִית".

לח

אפילו פאַר ביאת המשיח, זאָגן זיי דאָךְ אויכעט (בעקידה פרשת נצבים) וועט מען תשובה טון [קודם בתשובה תתאה], און שפעטער הערשט וועט מען געוואָר ווערן אַז דאָס איז נאָכנישט קיין תשובה, [וישובו שנית בתשובה עילאה]^{טז}.

^{טו} דבמכת צפרדע נאמר גם כן (ח, ט) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן "מֵעַם פְּרָעָה" וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה'.

^{טז} עיין ברמב"ם (תשובה ב, א-ב) ובשערי תשובה לרבינו יונה (א, ט), ועוד.

^{יז} וז"ל רבינו ביואל משה (א, מא): וק"ז הישמח משה זלה"ה ביאר, שקודם ביאת אליהו ומשיח יעשו תשובה תתאה, ואחר כך תשובה עילאה, ומתקיים בזה שניהם, מה שאמר הקדוש ברוך הוא שובו אֵלַי וגו' (מלאכי ג, ד) וישראל אומרים הָשִׁיבֵנו ה' וגו' (איכה ה, כא), דהתשובה שעושין קודם ביאת אליהו ומשיח הוי בבחינת שובו אֵלַי, ומה שעושין אחר ביאת אליהו ומשיח הוי בבחינת הָשִׁיבֵנו ה'. וכעין זה כתב העקידה פרשת נצבים בשער המאה, שתהיה שני פעמים תשובה, אחת קודם ביאת המשיח ואחר כך תשובה יותר גדולה, ופירש שם הכתוב (ישעי' נה, ד) יָעֻזְב רִשְׁע דְּרָכּוֹ וגו' וְיָשֹׁב אֶל ה' וגו', דלכאורה כיון שעזב דרכו הרע הרי עשה תשובה, ומה אמר אחר כך וְיָשֹׁב אֶל ה', אלא שעזיבת דרך הרע בלבד אינו תשובה שלימה, אלא שצריך אחר כך עוד תשובה יותר גדולה. ויש עוד כמה מאמרים בזה שמבואר ששני זמנים לתשובה, הא' קודם ביאת אליהו ומשיח, שזה בחינת שובו אֵלַי טרם התגלות המשיח, ואחר כך וְיָשֹׁב אֶלֵיכֶם, ועוד יש זמן לתשובה על ידי ביאת אליהו ומשיח שבהם רב ועצום להחזיר את כל ישראל בתשובה, וזהו בבחינת הָשִׁיבֵנו ה'.

ווי ס'שטייט אין פסוק (נצבים ל, ב-ח) צוויי מאָל, [נשכָּתָּ עַד ה' אֱלֹקֶיךָ], וְאַתָּה תָּשׁוּב [נְשַׁמְעָתָּ בְּקוֹל ה']^ה.

לט

אַבער אף על פי כן, יעדער עוֹן, אַז מ'האַט [אפילו רן] אַ 'הרהור תשובה', נוצט עס 'עפעס' כאָטש. 'עפעס אביסל' טוט עס שוואַך מאַכן דעם כח פונעם משחית.

מ

וכמו שאמר הרה"ק רבי ר' וזשא שמעולם לא ראה מלאך הנברא מעבירות של איש ישראל שיהיה שלם בגופו בלא שום פגם ס'איז ידוע דער זיידע זכרוננו לברכה ברענגט, דער ייטב לב^ט, [אַז] דער רבי ר' וזשא האָט געזאָגט, ער האָט נישט געזען [מעולם] אַ מלאַך פון 'אידישע עבירות' ער זאָל זיין "אינגאנצן". עפעס אַ קלאַפ האָט ער, רישאָ תְּבִירָא, מוּחָא תְּבִירָא^ב, עפעס אַ קלאַפ האָט ער, ערגעץ אין אַן אָכר. דער מלאך איז נישט אַזוי 'בשלימות'. וואָרן ווען אידן גיבן אַן אַמְת'דיגן קרעכץ, ס'טוט וויי דאָס האַרץ, אַז ס'טוט וויי דאָס האַרץ אפילו - אויפן עוֹן, ווערט נחלש דער מלאך.

מא

זולת מי שמושרש ברע ח"ו, עד שאין לו שום חרטה וצער על עונותיו, דאז ח"ו המלאך רע הוא בתקפו וגבורתו אַבער חלילה אַז מ'ווערט שוין חלילה מוּשָׁרְשׁ בְּרַע, [אזי המלאך בתוקפו]. אַזוי ווי ס'איז גאָר פאַרהאַנדן אַזעלעכע השם ישמרנו, וואָס ס'טוט זיי נישטאַמאַל ווי דאָס האַרץ אויף די עוֹנוֹת, ס'איז לָבָם בְּרִיא לָהֶם כְּאוֹלָם^כ, אַז מ'געוויינט זיך שוין מיטן עוֹן, ס'טוט שוין נישטאַמאַל ווי דאָס האַרץ דערויף.

^ה בספר עקידת יצחק (פרשת נצבים שער ק, שער התשובה) וז"ל: וזה הענין עצמו הוא שכתבו משה רבינו בכאן בענין התשובה וכו', הקדים התשובה באמרו נשכָּתָּ עַד ה' וגו'. וסמך ליה גאולה באמרו וְשָׁב ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וגו'. ואחרי גאולה תשובה, כמו שנאמר וְאַתָּה תָּשׁוּב נְשַׁמְעָתָּ בְּקוֹל ה' וגו'. ואחר התשובה השנית תוספת טובה גאולה, במה שאמר והוֹתִירָךְ ה' אֱלֹקֶיךָ וגו'. ואחרי כן תשובה יותר חזקה, במה שאמר כִּי תָשׁוּב אֵל ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ - והכוונה כי בהיותם שם בחלשותם בארצות אויביהם, לא יעזבו אל ה' הרקיע והחלשות וכו', אבל התחזקו בכח בהיותכם בחולשתכם להתחיל "התחלה מה" מהטיול ומהעזר, במה שתתעוררו לשוב אליו ולשמוע בקולו, כָּל אֲשֶׁר אֶנְכִי מַצֶּנֶן וגו' בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ, לפחות תהיה השמיעה ברצון ונְאֻת נַפְשְׁךָ, עם שהמעשים לא יוכלו להיות שְׁלֵמִים, בהיותכם תחת עול הפגמים, אבל תתחזקו כפי היכולת. [ויענין בדברי רבינו בדרשת הושענא רבה תשכ"ה (ובדברי יואל להו"ר סוף אות כה), ויואל משה (א, מא)].

^ט בספרו רב טוב (ויקרא ד"ה אם עולה): וכמו שאמרו בשם הרב הקדוש ר' יזשא זלה"ה, שראו מלאכים הנעשים מצוות ומעשים טובים, הם בריאים תמימים ושלימים, אבל הנעשים מחטאים ופושעים הם כולם בעלי מומין, כי אף בעשיית החטא, בעומק לבבו יתחרט אל שיעה"ר אונסו, ועי"ז נעשה מום בם. ובזה פירש מורי זקני זלה"ה [הישמש משה, בפסוק] (איכה א, כב) תָּבֹא כָל רָעָתָם לִפְנֵיךָ, 'כל' דייקא, כְּאֲשֶׁר עוֹלָלָתִי לִי עַל כָּל פֶּשַׁעִי, כאילו היה כולו פשע, ובאמת אינו כן, כִּי רְבוּת אֲנָחְתִּי בשעת מעשה וְלִבִּי דָוִי, עכ"ד. והוא שאמר דוד (תהלים לח, י) ה' נִגְדָךְ כָּל תְּאוֹתַי שֶׁהֵם נגד רצוני, אבל וְאֲנָחְתִּי מִמֶּךָ לֹא נִסְתָּרָה, מה שאני מתְאַנֵּחַ בשעת מעשה. [ויענין עוד שם].

וכן הוא שם בסוף פרשת בלק (ד"ה א"י לא הביט): לֹא הִבִּיט אֵוֶן בִּיעֶקֶב. על דרך שפירש מורי זקני זלה"ה תָּבֹא כָל רָעָתָם לִפְנֵיךָ, 'שהם' מה שעושים הוא כולו רע, אם שידעת כִּי רְבוּת אֲנָחְתִּי וְלִבִּי דָוִי גם בשעת מעשה, ושוב אינו כולו רע. וכמו שאמר רבינו הקדוש ר' זוסא זלה"ה שלא ראה מלאך שְׁלֵם מעבירה של ישראל המאמין בה, כי אם יש בלא ראש, או בלא יד ורגל, כי ישראל אפילו בשעת מעשה כואב בלבו ונאנח, ובזה נשברו אַבְרָהָם המלאך, עכ"ד. והוא שאמר אחת בלבו של אדם, היינו בעת החטא עצמו, יותר ממאה מלקיות. והוא שאמר לֹא הִבִּיט אֵוֶן בִּיעֶקֶב, כי בשעת החטא ה' אֱלֹקֵינוּ עֲמָו וְתִרְעֵת מִלֶּךְ בּוֹ, מלשון תִּרְעַם בְּשִׁבְט בְּרִיָּל (תהלים ב, ט), לשון שבידה, שלבו נשבר בקרבו מאימת מלך מלכי המלכים ברוך הוא, והבן.

^כ כעין לשון זה אמר רבינו גם בס"ג ויחי תשי"ז. ואולי היה מקובל בידו לשון זה בעל פה. או אולי הוא משיגרת לשון המדרש (ב"ר סח, ד ויק"ר ח א) בעובדא דהמטרונא כשעשתה שידוכים מעצמה, עיי"ש.

^{כב} בגמרא שבת (לא:): דרש רבא בר רב עולא, מאי דכתיב (תהלים עג, ד) כִּי אֵין תִּרְצָבֹתָ לְמוֹתָם, וּבְרִיא 'אולם'. אמר הקב"ה, לא דיין לרשעים שאינן 'חרדין ועצבין' מיום המיתה, אלא שלבם בריא להן 'כאולם' [פירשי: שפתחו פתחו ורחבן].

אז מ'איז שוין מושרש בעון, איז דער מלאך חלילה בתקפו, חלילה בתקפו ובגבורתו.

מב

נאר האפנטליך, אז די אידן וואס זיי זוכן נאך אידישקייט, אויף 'דער' בחינה איז מען 'דאך' נישט [להיות ח"ו מושרש בעון מבלי שום צער וחרטה], אויף 'דער' בחינה איז מען 'דאך' נישט.

אין אמת אריין, אידן מ'גייט ארום מיט "צובראכענע הערצער" !

מ'העט גערן געוואלט זיין א "איד" !

מ'העט גערן געוואלט פאררעכטן ! מ'העט געוואלט מתקן זיין !

מ'העט געוואלט זיין אפגעהיטן !

מ'העט געוואלט צוקומען [צום] דרך האמת !

מג

השם יתברך זאל מקרב זיין לבבות בני ישראל, אז מ'זאל זוכה זיין צו תשובה אמיתית, און צו די ישועה שלימה במהרה, [און זיין] צווישן די אידן וואס זיי וועלן זען די אלע הבטחות און די אלע נחמות.

אידן זענען דאך, באמת זעמיר דאך מאמינים אין דעם אלעמען, און מ'האפט. נאר דעם גרויסע חשכות, דאס איז דער סמיות עינים.

מד

מ'זאל די זכיה האבן אז מ'זאל דורכגיין 'די' שווערע צייט !

אזוינס האט מען נאכנישט מיטגעמאכט אין די אלע פריערדיגע דורות !

דאס זעט מען דאך אזוי אין די גמרא (סוטה מט, וסנהדרין צז) אז דאס איז די 'שווערסטע צייט', בעיקבא דמשיחא.

נישט אומזינסט האבן די חכמינו ז"ל געזאגט (שם) אין לנו על מה להשען אלא על אבינו שבשמים ! און ס'איז נישט קיין גוזמא !

אוי בעווייניו הרבים, 'אונז' האב מיר זיך דערלעבט 'דעם זמן' ! האט מען אויף אונז איבערגעלאזט 'די' שווערע זמנים, די 'שווערע צייטן' !

אז השם יתברך יהיה בעזרינו, מ'זאל מיר דורכקומען די 'שווערע נסיונות', אז מ'זאל זיך דערהאלטן ביים דרך האמת !

מה

ועכ"פ כל ענין של חרטה, עושה חולשה בכחות הטומאה של העבירה

אבער על כל פנים ביי יעדן [עין], על כל פנים אז מ'האט עפעס א שטיקל חרטה, ווערט אביסל געשוואכט די כוחות הטומאה.

מו

עוד הקדמה לשוב קושיא זו

מבואר בפסוק ענין הכבדת הלב של פרעה, שהקב"ה חזק את לבו שלא ישוב

איבערדעם שטייט, [דלכן] שטייט דאך דא ביי פרעה'ן [בפרשתן] (ו, א) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרָעָה, אז דער בורא כל עולמים האט געזאגט וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרָעָה.

דעם חזקת הלב איז דאך ידוע, שטייט דאך דער רמב"ם זאגט²², [און] די אלע [מפרשים], און דער רמב"ן הקדוש²³ איז דאך אויך מאריך²², און אזוי זעט אויס אין

²² הובא דבריו להלן בהערה כה.

דברי חכמינו ז"ל^י, אז דאָס איז געווען אַן "עונש", ווייל ער האָט אַזויפיל געווען עומד בַּרְשָׁעוּ, האָט מען אים מַעֲנִישׁ געווען [בהכבדת הלב].

מז

וואָס זאָל מען טון! דער רמב"ם זאָגט דאָך דאָס גאָר ביי יעדן!
אַז מ'איז מְרַבֵּה בַּרְשָׁעוּת, אַז מ'טוט אַסאַך עבירות, איז דאָס אַן "עונש" פון השם יתברך, דער "הַסְתֵּרַת פָּנִים", אַז מ'נעמט פון אים צו דעם כַּח הַקְדוּשָׁה, און כמעט מ'האָט שוין באלד קיין בחירה נישט, אַז מ'ווערט מער מוֹשָׁרֵשׁ בַּרְשָׁעוּת, מ'האָט שוין נישט קיין שום סיוע אויף תשובה.

דער רמב"ם גלייכט עס צו^י, אַזוי ווי מ'זעט ביי פֿרעג'ן, זאָגט ער, - עקסטער איז דאָך דאָ טעמים פֿאַרשידענע, - וואָג אַקשָׁה אַת לֵב פֿרעג.

^ב ברמב"ן כאן (ג, ו): וואָג אַקשָׁה אַת לֵב פֿרעג. אמרו במדרש רבה (כאן ו, א), גילה לו שהוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין, תחת שהעבדים בעבודה קשה. ועוד שם (ג, יג), כי אֲנִי הַכְבַּדְתִּי אֶת לְבוּ (בא י, א), א"ר יוחנן מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, א"ר שמעון בן לקיש יסתם פיהם של מינין, אלא אם ללָצִים הוא יִלָּץ (משלי ג, לו), מִתְרָה בו פֶּסַע ראשונה ושניה ושלישית, ואינו חוזר בו, והוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שְׁחָטָא, כך פרעה הרשע כיון ששרט הקב"ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה אתה הקשית את צַרְפָּךְ והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך.

והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל, אם ה' הקשה את לבו מה פשעו, ויש בו שני טעמים, ושניהם אמת. האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון.

והטעם השני, כי היו חֲצִי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק וַיִּחַזַק לֵב פֿרעג, וַיִּכְבַּד פֿרעג אַת לְבוּ, הנה לא רצה לשלחם לכבוד ה', אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לטבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מִכְבַּד הַמְּכּוּת, לא לעשות רצון בוראו, ואז הקשה ה' את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו, כענין שכתוב (יחזקאל לח, כג) וַהֲתַגְדַּלְתִּי וַהֲתַקְדַּשְׁתִּי בְּנוֹדְעִתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וגו'.

ואשר אמר קודם המכות (שמות ד, כא) וַאֲנִי אֶחָזֵק אֶת לְבוּ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם, יודיע למשה העתיד לעשות בו במכות האחרונות, כענין שאמר (שם ג, יט) וַאֲנִי יִדְעִיתִי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְּכֶם מִלֵּךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ. וזה טעם וַאֲנִי אַקְשָׁה אֶת לֵב פֿרעג וְהַרְבִּיתִּי אֶת אֲתוֹתַי, כלומר שאקשה לבו לִמְעַן רְבוּת מוֹפְתֵי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם, כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים (בשלח יד, ח) נאמר וַיִּחַזַּק ה', כִּי לֵב מִלֵּךְ בִּיד ה' עַל כָּל אֲשֶׁר יִחְפֹּץ יִטְנוּ (משלי כא, א).

^ב בשמות רבה (ו, יג, א), וכדוהובא לשונם לעיל, בתוך לשון הרמב"ן.

^ב ברמב"ם (תשובה ו, ג): ואפשר שיחטא אדם חטא גדול, או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה. הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו (ו, י) הַשִּׁמְן לֵב הָעָם הַזֶּה וגו', וכן הוא אומר (דברי הימים ב' לו, טז) וַיְהִי מִלְעֲבִים בְּמִלְאֲכֵי הָאֱלֹקִים וּבּוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתְעַתְּעִים בְּנִבְאֵיו עַד עֲלוֹת חֲמַת ה' בְּעָמּוֹ עַד לְאֵין מִרְפָּא, כלומר חטאו ברצונו והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא הַמִּרְפָּא. לְפִיכָךְ כָּתוּב בתורה (שמות ג, יג) וַאֲנִי אֶחָזֵק אֶת לֵב פֿרעג, לְפִי שְׁחָטָא מעצמו תחלה וְהָרַע לישראל הַגְרִים בארצו וכו', נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לְפִיכָךְ חִזַּק הַקֵּב"ה אֶת לְבוּ.

ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שֶׁלַח וְצִוְשָׁה תשובה, וכבר אמר הקב"ה אין אתה משלח וכו'. להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו. וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למנוע מן התשובה, שנאמר (דברים ב, לו) כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹקֶיךָ אֶת רִחוּ וְאִמָּץ אֶת לִבְּבוּ. וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה, עד שעשו מלחמה עם ישראל, שנאמר (יהושע יא, כ) כִּי מָאֵת ה' הִתָּה לְחַזֵּק אֶת לִבָּם לְקִרְאָת הַמִּלְחָמָה עִם יִשְׂרָאֵל לְמַעַן הַחֲרִימָם. וכן ישראל בימי אליהו, לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המורים לפשוע תשובה, שנאמר (מלכים א' יח, לו) וְאַתָּה הִסַּבְתָּ אֶת לִבָּם אֲחֻרָיִת, כלומר מנעת מהן התשובה.

נמצאת אומר, שלא גזר הֶקֶל על פרעה להרע לישראל, ולא על סיחון לחטוא בארצו, ולא על הכנענים להתעב, ולא על ישראל לעבד עֲבוֹתֵם, אלא כולן חטאו מעצמן, וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה.

וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת, כמו שאמר דוד (תהלים כ, יא). פו, (יא) הוֹרֵנִי ה' דִּרְכָךְ, כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך. וכן זה שאמר (שם נא, יד) וְרוּחַ יְדִיבֶה תִּסְמְכֵנִי, כלומר תניח רוחי לעשות חפצך, ואל יגרמו לי חטאי למנועני מתשובה, אלא תהיה הרשות בידי, עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת. ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו.

מח

ו"מ בחמש מכות הראשונות לא נאמר ויחזק ה' את לב פרעה, רק ויחזק לב פרעה, מעצמו

לאמיר'זשע זען, נאָר אָפּ עַל פֿי כֵּן זאָגט דאָךְ רש"י¹¹, אַז ביי די ערשטע פֿינף מכות שטייט נאָר וַיִּכְבֵּד לֵב פֶּרַעַה, [וכן וַיִּחְזַק לֵב פֶּרַעַה]. אָבער וַיִּחְזַק [ה'] אֶת לִבּוֹ, דעס וואָס 'הקדוש ברוך הוא' האָט מִחְזֵק לִבּוֹ געווען, דאָס איז געווען הערשט נאָךְ די פֿינף מכות, ביי די זעקסטע מכה האָט זיך דאָס אָנגעהויבן דאָס ערשטע מאַל, דאָס איז ביי מכת שחין, נאָךְ די פינפטע מכה, שחין איז געווען די זעקסטע מכה, דעמאָלטס איז דאָס ערשטע מאַל [וואָס ס'שטייט] וַיִּחְזַק ה' אֶת לִבּוֹ. דאָס ערשטע מאַל איז געווען דעמאָלטס, 'הקדוש ברוך הוא' האָט מחזק לִבּוֹ געווען.

מט

התחלת ישוב קושיא מו

ולפי זה יש לומר שבמכות הראשונות באמת היה לב פרעה נשבר בקרבן קצת על התרסתו, הן דמצד הטבע נולד חרטה לאחר מכות ואזהרות גדולות כאלה, והן מחמת היראה והפחד שנפל עליו כשראה צורת משה ואהרן

איבערדעם קען זיין [מה שלא יצא משה מחוץ לעיר במכות הראשונות].

[דהנה] לעולם מיטן דרך הטבע, נאָךְ אַזויפיל "מכות", נאָךְ אַזויפיל "אַזְהָרוֹת"

[נשבר לבו של פרעה] (וכדלהן את נב).

[ובפרט שראה] משה ואהרן בַּגִּדֵּל קְדוֹשָׁתָם, אַ פֶּחַד נִזְרָא ווער ס'האָט נאָר געזען די

"הייליגע צוּרָה", אַזאַ גרויסע "השפּעת קְדוֹשָׁה".

נ

אַזוי ווי זיי זאָגן דאָךְ דעם פֶּשֶׁט¹² לגבי משה מילתא זוטרתא היא (ברכות לג:).

[שהקשו שם בגמרא על פסוק (דברים י, יב) וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁאֵל מִמֶּךָּ כִּי אִם לִי־רָאָה],

אטו יראה מילתא זוטרתא היא. [ותירצו בגמרא דלגבי משה מילתא זוטרתא היא].

[והקשו המפרשים הלא פסוק זה נאמר "לישראל" ולא למשה. ותירצו הכוונה גם על שאר ישראל],

אַז ווער ס'איז געשטאַנען נעבן משה, איז "יִרְאָה" געווען אַ מילתא זוטרתא, ס'איז

גאָרנישט מעגליך געווען [שלא יושפע מגודל מדרגת יראתו של משה רבינו].

נא

ס'שטייט דאָךְ אַזוי אין די מדרשים אויך¹³ [לענין פרעה], ס'איז געפאַלן גרויס פחד

אויף פֶּרַעַה'ן, אַז מ'האָט זיי אָנגעקוקט [את משה ואהרן]. אָבער דאָךְ, דאָס 'רשעות' האָט אים גובר געווען.

¹¹ ברש"י (ד, יא): [וְאֵיךְ אֶקְשֶׁה] [אֶת לֵב פֶּרַעַה]. מאחר שהרשע והתריס כנגדי, וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עו"א לתת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורותי. וכן מדתו של הקב"ה, מביא פורענות על האומות עו"א, כדי שישמעו ישראל וייראו, שנאמר (צפניה ג, יד-י) הִכְרַתִּי גוֹיִם נִשְׁמָו פְּנוּתָם וגו' אֲמַרְתִּי אֶךְ תִּירָאִי אוֹתִי תִקְחִי מוֹסֵר. ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר וַיִּחְזַק ה' אֶת לֵב פֶּרַעַה, אלא וַיִּחְזַק לֵב פֶּרַעַה.

¹² בחינה זו מובא בהרבה ספרים, ולדוגמא עיין במאור ושמש (פרשת תשא ופרשת זאת הברכה) ובערבי נחל (פרשת תשא). ו"ע קרוב לזה בתולדות יעקב יוסף (פרשת צו) בשם הבעש"ט. ו"ע בחידושי אגדות מהרש"א (ברכות שם).

¹³ בילקוט שמעוני (רמז קפא): כשבאו משה ואהרן, עמדו לפני פרעה והיו רואין שהם דומים למלאכי השרת, ורום קומתן כארזי לבנון, וְגִלְגָּלִי עֵינֵיהֶם דּוּמִים לִגְלִילֵי חֲמָה, וְזָקְנוֹת שִׁלְהֶם כִּאֲשַׁכּוֹת תַּמְרָה, וזו פניהם כזו החמה, ומשה האלקים בידם שִׁחְקוֹק עָלָיו שֵׁם הַמִּפְרָשׁ, ודיבור פיהם כאש שלהבת, מיד נפל פחדם עליהם.

והיו ארבע מאות פתחים לִפְלִטְרִים של פרעה, ועל כל פתח ופתח אריות ודובים וחיות רעות ולא היתה בריה יכולה ליכנס שם עד שהיו מאכילין אותם בשר שלא יהו מדיקין אותו, וכשבאו משה ואהרן נתקבצו כולם וסובבים ומלחכין גרליהם והתחילו ללוותם, עד שבאו לפני פרעה, וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם, וזיע ורתת וחלחלה אחז לפרעה ולכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם. באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו, ונכנס לבית הכסא ונודמנו לו שנים עשר עכברים והיו נושכים אותו

נג

עקסטערדעם איז דאָך די טבע, [אז] נאָך אַזויפיל "מכות" און "אַזְהָרוֹת", ווערט צובראַכן דאָס האַרץ.^ט

נג

ונמצא כי במכות ראשונות, הגם שחזק את לבו לבסוף, אבל מ"מ היה לו איוה מורף בלבו לשלח את ישראל, רק שהרשעות גבר עליו שלא לשלחם

[ונמצא כי הגם] ער האָט זיך טאַקע מחזק את לבו געווען, אָבער אין האַרץ האָט ער געהאַט אַ מורף בַּלָּב. ער האָט 'דאָך' מקבל געווען אויף זיך, ער האָט 'געוואָלט' טון, ער האָט 'געוואָלט' עכט פאַלגן וואָס השי"ת זאָגט, און גלייבן אין באַשעפער. דורך די גרויסע "מכות", און דורך די "הַשְׁפָּעָה פון משה ואהרן".

נאָר דאָס 'רַשְׁעוֹת' האָט אים גובר געווען [אחר הסרת המכה, ולא רצה לשלח את ישראל]. אָבער דאָך איז עס געווען אַ 'צובראַכן האַרץ'.

נד

ועל כן מחמת הקצת שבירת הלב והחרטה שהיה בלב פרעה, נחלש קצת טומאת "העבודה זרה" שלו, והיתה מעין בחינת "עבודה זרה שביטלה", אף שלא היה בגדר ביטול ממש

[און] אַז ס'איז געווען אַ 'צובראַכן האַרץ', ממילא איז די עבודה זרה אויך געוואָרן 'געקלאַפט' אַביסל, ס'האָט געפעלט אַן אָכר, אַזוי ווי דער רבי ר' זושא זאָגט. איז עס געווען אַ שטיקל "עבודה זרה שביטלה".

הגם ס'איז נישט געווען קיין "ביטול" ווי ס'קער צו זיין. אָבער דאָך, איז עס עפעס געווען אַ שטיקל ביטול. ס'איז שוין נישט אַזוי פּתָקָפו געווען [טומאת העבודה זרה שלו], ווייל ער האָט געהאַט אַ 'צובראַכן האַרץ'.

נה

משא"כ בחמש מכות "אחרונות" שאו היה חוזק הלב בלבו שלא בטבע, רק בגדר עונש מן השמים, אז לא היה לו עוד שום פחד וחרטה בלבו של פרעה

אָבער [בחמש מכות אחרונות] ווען 'השם יתברך' האָט מחזק לבו געווען. אַז השם יתברך האָט עס געטון, - וויאָזוי ס'איז געווען, צי דורכן ס"מ, - אָבער אַ זאך וואָס מ'טוט מן השמים, אַזאָ ביטערן עונש, אַז מ'גיט אים חוֹזֶק הַלֵּב, [אַז כבר לא היה נשבר לבו בקרבו, ולא היה לו שום חרטה (וכדלהלן אות נז)].

נו

וכמו שמפרש החתם סופר דיש שני מיני קללות, א' להתיירא יותר מדי, והב' שלא להתיירא כלל, וזה השני היה אצל פרעה, ועל זה הבטיח הכתוב שאם נשמע לקול ה', אז קל המַחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם שלא להתיירא כלל, זה לא אֲשִׁים עֲלֶיךָ ווי דער חתם סופר זאָגט^ט [לבאר הפסוק] (בשלח טו, כו) כָּל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ.

וכו', וצעק צעקה גדולה ומרה עד ששמעו קול צעקתו גדולי המלכות. ואחר כך חזר וישב על כסאו ונתחזק לבו, אמר למשה ואהרן מי אתם ומאין באתם ומי שגרכם אצלי, אמרו לו אֵלֶּיךָ הַעֲבָרִים שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שְׁלַח אֶת עַמִּי יִצְחָקְדָנִי, מִיד אִמְרָ לֹא יִדְעָתִי אֶת ה', מעולם לא שלח לי אגרת שלום ולא הביא לי דורון.

^ט עיין באורך בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ב, אות ב).

^ל בתורת משה פרשת בשלח (בסוף דרוש לשנת תתקצ"א) וז"ל: כי בטבע הושם כשהאדם נתון בדיון למעלה אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה, אז אף על גב דאיהו לא חזי מְזִלְיָה חזי, ומכל שכן כשנגמר דינו לרע אז לבו ככנור יהמה וידע אינש בנפשיה, ונפקא מינא להרבות בתפילה ולאפוש רחמים מבלי לדחות בפן ואולי. ועל זה נאמר (משלי כד, יד) אֲשֶׁרִי אָדָם מִפְּחַד תָּמִיד מִמְּקֶשֶׁה לְבוֹ יִפּוֹל בִּרְעָה, ועיין רבינו בחיי ריש פרשת בא. אמנם יש בזה ב' מיני קללות ועונשים, א' האמור בתוכחה וְהִבָּאתִי מִרְךָ בְּלִבְכֶם (בחקותי כו, לו), רצ"ל כי מפני העונשים בא המורך שלא בטבע, באופן שאפילו יהיו נתונים בדיון על דבר מועט, קול עֲלָה נִדָּף, ינוע לבכם כנוע עצי היער מפני רוח, שלפעמים צִרוֹת הַמִּרְךָ היא כפלי כפלים מן הצרה עצמה. וקללה שניה היא

[דהנה] ס'איז דאָך פאַרהאַנדן אַמאָל, זאָגט ער, פאַר אַן ערליכן איד איז מען אַמאָל מעניש [אז] ער שרעקט זיך 'צופיל', [אפילו] פאַר אַ קול עֲלֵה נָדָף (בחקותי כו, לו), וְנִסְתָּם וְאִין רִדְף אֶתְכֶם (שם, יז), דער פחד נעמט אַמאָל אַראָפּ [מן העונש] אַז מ'ווערט ניצול [מגוף המכה], מ'האָט דערנאָך אַן הצלה.

אַבער 'די' "מחלה" גאָר פון "חוזק הלב" [וימעוט' פחד במקום שצריך], וואָס מ'האָט געגעבן פאַר פרעה'ן אין מצרים, אַז ער האָט גאַרנישט געשפירט, פונקט פאַרקערט, ער האָט נישט געהאַט קיין שום שטיקל פחד. 'דאָס' האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, 'דאָס' וועט ער נישט געבן פאַר קיין ערליכען איד. [באופן] אַם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ (ברוב מעשך). דאָס איז נאָך דער גרעסטער עונש [אם יש לאדם הכבדת הלב, מבלי שום פחד וחרטה. עד כאן דברי החתם סופר].

נז

ועל כן בחמש מכות אחרונות, כשלא היה לו עוד שום פחד, היה טומאת "העבודה זרה" שלו שלם בתוקפה וגבורתה, מבלי שום פגם וחולשה

אַבער על כל פנים האָט מען אים [על פרעה] אַרױפגעװאָרפֿן אַ "חוזק הלב" מן השמים, בחמש מכות אחרונות].

[ונמצא כי בחמש מכות ראשונות] ווען 'ער אליין' האָט מְחַזֵּק אֶת לְבוֹ געווען, איז עס נאָך נישט אַזוי שטאַרק געווען דער "חוזק הלב", ער איז 'דאָך' געווען "צובראָכן". אַבער ער האָט זיך נישט [גמר לשלח את ישראל], ווייל דאָס רשעות האָט גובר געווען [על מורך הלב].

אַבער 'דערנאָך שוין' [בחמש מכות אחרונות] וואו ער האָט געהאַט דעם 'עונש', מ'האָט אים 'מן השמים' מְחַזֵּק אֶת לְבוֹ געווען, האָט ער שוין נישט געהאַט קיין שום 'הרהור תשובה', קיין שום 'פחד בלב', וואָרן ס'איז געווען וַיִּחַזֵּק ה' אֶת לְבוֹ, איז געווען אַ כח [על זה מן השמים, שיהיה לו חוזק הלב]. ממילא אַז ער האָט נישט געהאַט קיין שום מוֹרֵךְ בְּלֵב, אַז ער איז געווען אַזוי 'שטאַרק' ביי זיך, ס'איז געווען וַיִּחַזֵּק ה' אֶת לְבוֹ, [לכן] איז די עבודה זרה [של מצרים וכח טומאתה] געוועזן בְּשָׁלֵם, בְּתַקְפָּהּ וּבְגִבּוּרָתָהּ, ס'איז גאָר קיין שום חֲלָשׁוֹת נישט געווען דערפאַר.

נח

ישוב קושיא טו

ולכן ענין הציצא מן העיר נאמר אצל "מכת ברד", שזה היה מיד לאחר שחזק הקב"ה את לב פרעה לאחר הסרת "מכת שחין" שהוא התחלת חמש מכות אחרונות, יען כי אז היתה העיר "מְלֻאָה" גְּלוּלִים, מבלי שום פגם וחולשה

איבערדעם איז רעכט. איבערדעם דער פֿאַרמאָג אַתְּ הָעִיר שטייט דאָס ערשטע מאָל ביי מכת ברד, [ווייל] דאָס איז געווען 'נאָך' מכת שחין, נאָך דעם וואָס ס'איז געווען וַיִּחַזֵּק ה' אֶת לְבוֹ.

ההיפך מזה, שהקב"ה מקשה לכו של רשע שלא ירגיש כלל וכלל עד בא עת צרתו, ויהיה כשבר נבל יוצרים מבלי תקומה כלל, כאשר אירע לפרעה ולסיחון ועוג אשר חזק לבם למלחמה, וכן לכנענים, להאבידים. ונבא אל המכוון בעזה"י, כי אע"פ דקרא מיירי מעושי רצונו של מקום, מ"מ הדבר ידוע כי אין אדם צדיק בְּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִחָסֵא (קהלת ז, כ), והקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה (יבמות קכא:) ואינו מוותר להם, ואדם נידון בכל יום (ראש השנה טז). ועל כן אמר להם בהיותם עושי רצונו של מקום ברוב מעשיהם, אזי אם יהיו נתונים בדין על שום דבר, קָל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שְׁמָתִי בַּמִּצְרִים להקשות לבם מבלי הרגש, זה לא אֲשִׁים עֲלֶיךָ בשום אופן. אך ממילא מובן ההיפך, שמחלה אחת אפשר שיושם, והוא "המַרְךָ", שהוא ההיפוך "מהכבדת לב", והטעם לזה פי אֲנִי ה' רַפָּאךָ, רוצה לרפאות אותך מַמְכָּתְךָ, על כן הַמַּרְךָ טוב כדי להקדים תפלה לצרה, וממנה יִנָּשֵׁעַ [והוא גם בדרשות חתם סופר עמוד קטו. וכ"ה בקצרה בחתם סופר עה"ת בשלח ד"ה כל המחלה, משנת תקס"ג].

ווייל לעולם אין דערפריער [במכות הראשונות], ווילאנג ס'איז נישט געווען ויחזק ה' אַת לבו, האָט ער געהאַט אַ צובראַכן האַרץ. ער האָט טאַקע געזינדיגט, אָבער די עבודה זרה [היה נחלש קצת], אָבער ס'איז דאָך אויף אים געליגן 'דאָך' אַ פּחד, האָט ער געהאַט אַ צובראַכן האַרץ, ס'איז אויף אים געלעגן אַ פּחד, [וממילא] איז די עבודה זרה נישט געווען אַזוי שטאַרק, [ולכן משה רבינו כשרצה להתפלל] האָט ער נאָכנישט געמוזט אַנטלויפן פון "די שטאַט", האָט נאָך משה רבינו געקענט זאָגן אַ אידיש וואָרט "דאָרט". [והיה שגי לצאת מביתו של פרעה עצמו].

אָבער אַזוי ווי ס'איז געווען ביי מכת ברד, איז געווען דאָס ערשטע מאל נאָך דעם וואָס ס'איז געווען ויחזק ה' אַת לבו, נאָך די מכה פון שחין, [וואָס] דאָרט איז דאָך דעמאָלטס געווען ויחזק ה' אַת לבו, און נאָכדעם איז נאָכגעקומען די אזהרה אויף מכת ברד.

[וממילא] דעמאָלטס שוין, אַז ס'איז געווען ויחזק ה' אַת לבו, ער האָט נישט געהאַט 'קײן שום צובראַכנײט', איז שוין די עבודה זרה געבליבן 'אַזוי שטאַרק', ס'איז שוין נישט געווען 'וואָס' ס'זאל אים אַביסל 'אַפשוואַכן'. [לכן] האָט משה רבינו געזאָגט "פֿאַצאָתִי אַת הָעִיר" אָפֿרש אַת כָּפִי.

אויף אַזאַ מקום טומאה, וואָס ס'טוט שוין נישטאָמאל ווי דאָס האַרץ דערויף, דאָרטן האָט ער שוין נישט געקענט זאָגן קײן אידיש וואָרט. אויף אַזאַ "מִלָּאָה" גלולים וואָס ס'האָט נישט קײן שום חולֶּשֶׁה, האָט שוין געמוזט זײַן פֿאַצאָתִי אַת הָעִיר, האָט ער דעמאָלטס געמוזט 'אַנטלויפן' פון "די שטאַט".

איבערדעם איז רעכט פאַרוואָס שטייט עס הערשט 'דעמאָלטס'. [וואָס] לעולם איז דאָך אַ גרויסע פלא פאַרוואָס שטייט דאָס נישט 'פריער'.

נט

היצא מזה לענין מצב דורינו:

אָבער על כל פנים איז 'דאָס' שוין דאָס אַרגסטע, דאָס איז דאָס אַרגסטע, [כשאין לאדם שום חרטה על החטא].

אַזוי ווי מ'זעט בעונונו הרבים, מ'זעט עס צו נעבעך ביי אַסאך, אַז מ'ווערט אַזוי מוֹשָׁרֶשׁ בַּחֲטָא, צי וואָס דאָס איז, צי [ווייל] דאָס איז אַ ביטערער עונש, צי [ווייל] מ'ווערט אַזוי מוֹשָׁרֶשׁ בַּחֲטָא, אַז דאָס האַרץ טוט שוין נישטאָמאל וויי. די גמרא זאָגט דאָך^ל ס'איז פאַרהאַנדן אַמאָל אַזעלכע, ולא עוד אלא שלבם בריא בריא להם כאולם, ס'איז נאָך "לבם בריא להם כאולם".

ס

איבערהויפט היצטערט [בדור האחרון], אַזוי ווי מ'זעט נעבעך אַזוינס, דער בעל דבר פאַרנאָרט [מענטשן, עד שהם כמאמר הכתוב] (ישע"ה ה, כ) אומרים לָרַע טוֹב וְלָטוֹב רָע. אויף די גרעסטע עבירות, אויף די גרעסטע אפיקורסות, מיינט מען גאָר ס'איז מַצּוֹת, אַז מ'טוט דאָס גרעסטע פריצות לָשֵׁם מַצּוֹה גאָר.

און דאָס ברענגט אַ השפּעה [גם על אחרים, אַז] אפילו די אידן וואָס זיי טוען נישט אַזוי, אָבער אַן השפּעה ברענגט עס בעונונו הרבים. ממילא קען מען נישט האָבן

^ל הובא לעיל באות מא, ובהערה כא.

קיים מורף בלב, אז מהאט גאר דעם חשבון [שהוא] לשם מצוה.

סא

איבערדעם קען זיין, אזוי ווי ס'איז אין די לעצטע זמנים, איז דא די שווערע

נסיונות.

סב

ישוב שאר הקושיות

ישוב קושיא

לעתיד יהיו שני תחיות, הראשונה לצדיקים הגדולים תיכף בעת ביאת המשיח, והשניה לאחר זמן, והוא תחיה הכללית לכל ישראל. ומתי ארץ ישראל חיים "תחלה", היינו בתחיה הראשונה

כ'וועל נישט אזויפיל מאריך זיין, אין דעם וואס ס'שטייט^ל אז מתי ארץ ישראל חיים 'תחלה'. אין דעם איז דא אן אריכות דברים אן ענין^ל.

אבער על כל פנים שטייט דאך [כי לעתיד יהיו ב' זמנים של תחיית המתים], ווי דער יפה תואר איז מאריך דערינען אין פרשה כ"י (בבראשית רבה, סימן ג), און ער איז מכריע אזוי ווי רוב ראשונים אז ס'וועט זיין צוויי תחיות, אזוי ווי מ'זעט אין די גמרא. אז די ערשטע תחיה וועט זיין [תיכף] בזמן ביאת המשיח, [ווען] ס'וועט אויפשטיין משה רבינו מיט די אלע צדיקים, און ס'וועט זיין 'שפעטער' א תחיה כללית [לכל ישראל].

סג

ואף לדעת רבי אלעזר שאמר מתי "חוץ לארץ" אינם חיים, היינו בתחיה הראשונה. אבל בזמן תחיה הכללית יחיו הכל, כי כבר יהיה לכל העולם דין "ארץ ישראל", ולא יהיו עוד בכלל מתי חוץ לארץ

דעם וואס די גמרא זאגט [לדעת רבי אלעזר (כדלעיל אות יב), כן מתי "חוץ לארץ" נאנים חיים, בלא צער גלגול מחילות]^ל, איז דאך נאך ווילאנג ס'איז "חוץ לארץ".

[אבער] שפעטער [נתפשט "ארץ ישראל" בכל העולם, שהרי] דער מלך המשיח וועט דאך כובש זיין כל העולם כולו, ס'שטייט ומשלו מים עד ים^ל, [וכתיב] וקרקר כל בני שת^ל,

^ל בבראשית רבה (צו, ה): אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו למה האבות מחבבין קבורת ארץ ישראל, שמתו ארץ ישראל חיים 'תחלה' בימות המשיח, ואוכלין שנות המשיח. וע"ע לקמן (בהערה מב) שהביא רבינו לשון כזה בשם הירושלמי דכלאים (ט, א), דדריש מקרא דאתהלך לפני ה' בארצות החיים, ארץ שמתיה חיים "תחלה" לימות המשיח.

^ל ובשבוע שלאחר זה, ביום ה' לסדר בא תשי"ג, האריך רבינו בתשובה ארוכה להגה"צ מוויטצען זצ"ל, שמבאר שם כמה ענינים [ומהם שאם אם נכון הדבר להעלות את המת מחוץ לארץ לקבורו בארץ ישראל, או שאדרכה על זה נאמר ותבאו ותטמא את ארצין], ונדפס בשו"ת דברי יואל סימן פ"ה. ושם (באות יג-יד) האריך גם בנידון זה דמירי ביה רבינו כאן בענין תחיית המתים של מתי ארץ ישראל. [ולהלן בהערה מב, העתקנו משם מה שנוגע לכאן].

^ל ועיין בזה בשו"ת נודע ביהודה (תניא, י"ד סימן רה). והובא בשו"ת דברי יואל הנ"ל (פה, יג), ועיי"ש מה שכתב רבינו בדבריה.

^ל בזכריה (ט, ט-י): הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור וגו', ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ. וברש"י שם: הנה מלכך יבוא לך אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח, שנאמר בו ומשלו מים עד ים, ולא מצינו מושל לישראל כזה בימי בית שני. מים עד ים. מימא ועד מערבא (תרגום יונתן), "לסוף העולם". ומנהר. פרת.

^ל בפרשת בלק (כד, טו-יט): אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישאל, ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת. והיה אדם ויהיה ירשה שיעיר איביו וישאל עשה חיל. ויהי מיעקב והאבד שריר מעיר. וברש"י שם: דרך כוכב. כתרגומו וכו', כלומר יקום מזל. וקם שבט. מלך רודה ומושל. ומחץ פאתי מואב. זה דוד, שנאמר בו (שמואל ב' ח, ב) [ויהי את מואב ומדמדס בחבל] השקב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו'. וקרקר. לשון קורה [=אויסגראבן] וכו'. כל בני שת. כל האומות, שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון. והיה ירשה שיעיר איביו. לאויביו, ישראל. ויהי מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב. והאבד שריר מעיר. מעיר החשובה של אדם, והוא רומי, ועל מלך המשיח אומר כן, שנאמר בו (תהלים עב, ח) ויהי מים עד ים, ולא יהיה שריר לבית עשו (עובדי' א, יח).

אָזוי ווי רש"י טייטשט דאָרט אָזוי דעם פסוק, און דער רמב"ם זאָגט אָזוי אין הלכות מלכים^ל.

ממילא דער דין איז דאָך, די הלכה איז דאָך, ברענגט דאָך דער רמב"ם^ל, אָז ווען ווען אידן אָז מ'איז געקומען און מ'איז כובש [סײַ] וועלעכע שטאָט, אָז ס'איז נאָר כדין [נכבש, נעשה דינו כארץ ישראל].

דער פעלער איז געווען [בײַ כיבוש] "סוריא" [בימי דוד, ווייל סוריא איז דאָך געווען [נאָר כדין] כיבוש יחיד. ווייל מ'האָט עס כובש געווען - שטייט דאָך אין ספרי^{לט} - מ'האָט עס כובש געווען איידער מ'האָט כובש געווען גאָנץ ארץ ישראל. אָבער אלמלי ווען ער איז עס כובש דערנאָכדעם, ווען מ'האָט שוין כובש געווען גאָנץ ארץ ישראל, האָט עס דעם דין פון כיבוש רבים, האָט עס דעם דין פונקט אָזוי ווי ארץ ישראל, בלי שום הַבְדֵּל.

איבערדעם לעתיד, דער מלך המשיח וועט דאָך אודאי 'כדין' כובש זיין כל העולם כולו, אודאי קודם ארץ ישראל, און דערנאָך כל העולם כולו. אָז ס'שטייט ער וועט כובש זיין כל העולם כולו, וועט עס דאָך אודאי זיין "כדין". ממילא וועט דאָך די גאַנצע וועלט האָבן דעם דין פון ארץ ישראל. איבערדעם [שפּעטער] בײַ די תּחִיָּה כְּלָלִית וועלן גאָרנישט זיין קיין "מתי חוץ לארץ", אין "די גאַנצע וועלט".

סד

אָזוי ווי ס'שטייט, דער זיידע זכרוננו לברכה זאָגט אין תהלימל, אין תפלה

^{לו} ברמב"ם הלכות מלכים (יא, א): המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וכו'. וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו, שנאמר (נציבים ל, ג-ה) וְיָשֹׁב ה' אֶלְקֵינוּ אֶת שְׁבוּתָנוּ וְיִחְמֶד וְיָשֹׁב וְיִקְבֹּץ גּוֹי אֲמִי יְהוָה יְנַדֵּחַ בְּקֶצֶף הַשָּׁמַיִם וגו' וְהִבְיָאָה ה', ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים.

אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה. ושם הוא אומר: אֶרְאֶנּוּ וְלֹא עָתָה זֶה דּוֹד, אֲשֶׁרֵנוּ וְלֹא קְרוֹב זֶה מֶלֶךְ הַמִּשְׁחָה. דָּרָךְ כּוֹכַב מֵיַעֲקֹב זֶה דּוֹד, וְקֶם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל זֶה מֶלֶךְ הַמִּשְׁחָה. וּמִחֵץ פְּאֵתִי מוֹאֵב זֶה דּוֹד, וְכֵן הוּא אֹמֵר (שמואל ב' ח, ב) וְיָךְ אֶת מוֹאֵב וְיִמְדֶּם בְּחֶבְלָךְ, וְיִקְרָךְ כָּל בְּנֵי שֵׁת זֶה הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁחָה, שנאמר בו וּמָשְׁלוּ מִיָּם עַד יָם. וְהָיָה אֲדוֹם יִרְשֶׁה זֶה דּוֹד וכו'. יִרְשֶׁה וגו' זֶה הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁחָה וכו'.

^{לז} ברמב"ם (מלכים ה, ט): כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר, והוא שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה.

ברמב"ם (תרומוט א, ט-ד): הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרין וארם צובה ואחלב, וכיוצא בהן, אע"פ שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה, אינו כארץ ישראל לכל דבר, ולא כחוצה לארץ לכל דבר כגון בבל ומצרים, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ, ולהיותן כארץ ישראל לא הגיעו. ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל, מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל, אלא נשאר בה משבעה עממים. ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה ואח"כ כבש ארצות אחרות, היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר. והארצות שכבש דוד הן הנקראין "סוריא". סוריא יש דברים שהיא בהן כארץ ישראל, ויש דברים שהיא בהן כחוץ לארץ.

^{לב} בספרי סוף פרשת עקב (פיסקא טו): כָּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כָּף וְרַגְלֶךָ בּוֹ לָכֶם יְהוָה (עקב יא, כד) וכו'. אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם. או אינו אלא רשות בידם לכבש חוץ לארץ עד שלא יכבשו את הארץ, תלמוד לומר (עקב שם, כג) וַיִּרְשָׁתֶם גּוֹיִם גְּדֻלִּים וְעַצְמִים מִכֶּם, ואח"כ כָּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כָּף וְרַגְלֶךָ בּוֹ לָכֶם יְהוָה, שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלוליהם ואתם חוזרים ומכבישים חוץ לארץ, אלא משתכבשו ארץ ישראל תהיו רשאים לכבש חוץ לארץ. הרי שכבשו חוץ לארץ, מנין שמצוות נוהגת שם וכו'. ואם תאמר מפני מה קָבַשׁ דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצוות נוהגות שם, אמרו, דוד עשה שלא כתורה, התורה אמרה משכבשו לארץ תהיו רשאים לכבוש חוץ לארץ, הוא לא עשה כן, אלא חזר וכיבוש ארם נהרים וארם צובה, ואת הַיְּבוֹסִי שהיה סמוך לירושלים לא הוריש, אמר לו הקב"ה, סמוך לפלטיריא שלך לא הורשתי, היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה. [נו"ע באורך בספר ויאל משה (ישוב ארץ ישראל, יג-כד)].

למשה^ב, [בביאור הפסוק קומה אֱלֹקִים שִׁפְטָה הָאָרֶץ] **כִּי אַתָּה "תִּנְחַל" בְּכָל הַגּוֹיִם** (תהלים פב, ח), **אֲזַי בַּחֲנִינָה** [פון] **"וְאֵל הַתִּנְחָלָה זֶה יִרְשָׁלַיִם"**^{מא}, **דַּעַס וועט זיין "בְּכָל הַגּוֹיִם". קומה אֱלֹקִים שִׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי אַתָּה תִּנְחַל, אֲזַי ס'וועט זיין תחת הקדוש ברוך הוא נכל הארץ, כי לא יהיו עוד תחת שרי מעלה לעתיד, וממילא "תִּנְחַל" [די בחינת "נחלה זו ירושלים" וועט זיין "בְּכָל הַגּוֹיִם".**

סה

ונמצא כי לבסוף יחיו "כולם", ואף מתי חוץ לארץ

ממילא, **ביי די תְּחִיָּה פֿלִלִית וועט 'די גאנצע וועלט' זיין מתי ארץ יִשְׂרָאֵל, וועט דאָךְ "יעדערער" אויפשטיין** [תחיית המתים. ממילא] **שמועסט מען נישט** [מה יהיה תקנת שאר מתי חוץ לארץ, כי הרי לבסוף יעמדו כולם לתחייה, ויש תקוה לאחריתם]^{בב}.

^ב בתפלה למשה (מזמור פב, ח): **קומה אֱלֹקִים שִׁפְטָה הָאָרֶץ וגו'.** כי ע' קתדראות הם ע' שרי מעלה, אבל לעתיד הכל תחת יד הש"ת לבדו, וכל העולם בבחינת ארץ ישראל, והיינו קומה "אֱלֹקִים" דייקא, כי אַתָּה "תִּנְחַל" נבְּכָל הַגּוֹיִם, רצ"ל כי כל העולם יהיה בבחינת נְחָלָה זו ירושלים, והבן.

^{מא} כמבואר בגמרא **זבחים** (קט:): **תנו רבנן, פ' לא באתם עד עתה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֵל הַתִּנְחָלָה** (ראה יב, ט), "מנוחה" זו שילה, "נחלה" זו ירושלים. [וכן פירש"י בפרשת ראה (שם)].

^{בב} וז"ל רבינו בתשובה הנזכרת **שבשעות דברי יואל סימן פה** (אות יד): **עוד נלפענ"ד דגם מעיקרא לא אסיק אדעת רבי אלעזר** (כתובות קיא). כלל, לומר שח"ו לא יקומו מתי חוץ לארץ 'לעולם'. דהנה בירושלמי (פרק ט') **דכלאים הלכה ג'** **דריש מקרא דאתהלך לפני ה' בארצות החיים** (תהלים קטו, ט), **ארץ שְׁמַתִּיה חֲיִין "תחלה" לַיְמֹת המשיח,** ומה טעם, **נִתֵּן נֶשְׁמָה לְעַם עֲלִיָּה** (ישעי' מב, ח). וכן הוא הנוסח שְׁחִיין "תחלה" **במדרש רבה** (ויחי צו, ו) וכו'. ובמדרש רבה הוסיף לומר שאוכלין שנות המשיח. ומלשון שאמרו חֲיִין "תחלה", מכלל שְׁמַתִּיה חוץ לארץ חֲיִין "אחר כך", אלא שְׁמַתִּיה ארץ ישראל המה תחלה, ואך בש"ס במימרא דרבי אלעזר כתב סתם שְׁמַתִּיה חוץ לארץ אינם חֲיִין. ובאמת שגם בירושלמי בכלאים למד מהך קרא שלמד בש"ס כתובות, מדכתיב נִתֵּן נֶשְׁמָה לְעַם עֲלִיָּה, והאיך שמעינן מהך קרא חילוק בין תחלה לאחר כך, הלא כתב סתם דלעם שעליה נותן נשמה, ולא מצינו בזה חילוק. גם מה הוא הגבול, ואיזה זמן נקרא "תחלה".

אבל לפענ"ד המימרא שבש"ס וכן בירושלמי ומדרשים הכל הולך לכוונה אחת, ומיושב הכל אף שיש שינוי בלשון. דהנה המלך המשיח יכבוש את כל העולם כולו, ולמדו זה מפסוק וּמָשְׁלוּ מִיָּם עַד יָם, וכן הוא בפסוק וְקָרָךְ כָּל בְּנֵי שֵׁת, שזה כל העולם כולו. ומבואר ברמב"ם הלכות מלכים פרק ה' דכל הארצות שכובשין ישראל המלך על פי בית דין, הרי זה כיבוש רבים, והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר, ומה דסוריא נקרא כיבוש יחיד הוא שבשיל שכבשו טרם שנכבש כל ארץ ישראל וכו', כמבואר כל זה ברמב"ם הלכות תרומות פרק א' הלכה ג', והוא מהספרי, והיה קפידא על דוד מה שכבש סוריא טרם שנכבש כל ארץ ישראל.

ומעתה המלך המשיח שיכבוש את כל העולם כולו, בוודאי יעשה כדת וכהלכה, שיכבוש קודם כל ארץ ישראל לגבולותיה סביב, ואחר כך יהיה הכיבוש של כל העולם כולו, ואם כן יהיה אז לכל העולם כולו דין ארץ ישראל, ואין חולק בזה כי אין זה כיבוש יחיד אלא כיבוש רבים. וכיוצא בזה כתב ק"ז בתפלה למשה על תהלים קאפטייל פ"ב ע"ה **קומה אֱלֹקִים שִׁפְטָה הָאָרֶץ וכו'.** ולפי מה שביארתי הוא כן מעיקר הלכה.

ולפי זה מה שאמרו בירושלמי ובמדרשים שְׁמַתִּיה ארץ ישראל חֲיִין "תחלה", מובן היטב, כי אחר כך כשיכבוש את כל העולם כולו יהיה לכל העולם דין ארץ ישראל, ויְחִיֵּיה הַכֹּל. אבל "ארץ ישראל" שכבר יש לה דין ארץ ישראל, יהיו חֲיִין "תחלה", טרם שיכבוש את כל העולם כולו. וכן מה שאמרו בש"ס אליבא דרבי אלעזר בסתמא שאין מתי חוץ לארץ חֲיִין, אף שכתב סתם, מ"מ על כרחך הכוונה רק בתחלה, כי אח"כ כשיהיה לכל העולם כולו דין ארץ ישראל לא יהיו "מתי חוץ לארץ" בעולם, כי הכל יהיו אז "מתי ארץ ישראל".

וביפח תואר (בי"ד כ, ג) האריך להביא כל הדעות שבזמן התחיה, והכריע כדעת רוב הראשונים ז"ל שיהיו שני תחיות, וצדיקים יקומו יתיכף בזמן ביאת המשיח עם ביאת אליהו ומשיח ביהוה, ושאר כל העולם יקומו בזמן התחיה הכללית וכו'. ולפי"ז הצדיקים שקמין בתחלת ביאת המשיח, שאז יש לשאר ארצות דין חוץ לארץ, צריכין הצדיקים הנקברים בחוץ לארץ לגלגול מחילות שיקומו ויאכלו שני המשיח, אבל שאר כל אדם שקמין רק בעת התחיה הכללית, שאז כבר כבש המלך המשיח את כל העולם כולו והכל הוא ארץ ישראל, שוב אין צריכין עוד לגלגול מחילות. וכל השקלא וטריא שבש"ס כתובות ובירושלמי ומדרשים, הוא רק עבור הצדיקים שעומדים בתחלת שני דמשיח. ובזה מיושב הכל ומדוקק כל הלשונות שבש"ס ומדרשים בזה, דוק ותשכח.

ואחר "שאמרת" כי זה [לאחרי כונת רבינו בזה אל מה שאבן שאבן שלפניו בס"ג וארא תשי"ג], **מַצַּאתִי בְּנוֹד הקדוש פרשת ויחי שכתב כן בספר ז', דבאר שיעבור דרום ארצות מן הארץ ולא יהיה ממשלת העצום בעולם, יהיה כל העולם כולו כארץ ישראל, ויהיה תחיית המתים בכל העולם כולו כמו בארץ ישראל, והנאני.**

סו

ישׁוב קושיא זא

משה רבינו יקום לתחיה בתחיה הראשונה, ויבוא ביחד עם אליהו הנביא. ולכן נקבר במדבר, כדי שגם כל הדור המדבר יקומו לתחיה עמו מיד בתחיה הראשונה. דאף שהם כדאי לקום מחמת עצמם, אבל לזכות לדבר גדול כזה אף בחוץ לארץ, הוצרכו לצירוף זכותו של משה

נאָר וואָס דען [לענין מתי דור המדבר].

ס'איז דאָך אַזאַ [מבוכה], אין דעם איז דאָך אַ פּלוגתא [בסנהדרין קת]. אם דור המדבר יש להם חלק לעולם הבא, ועל כל פנים לפי די וואָס זיי זאָגן אַז ס'וועט זיין [שיעמדו לעולם הבא].

[הנהג] ביי די ערשטע תחיה שטייט דאָך [ש'יקום אַז] משה רבינו.

אַזוי ווי די גמרא זאָגט (יומא ה: ובתוספות פסחים קיד:): משה ואהרן יהיו עמנו, ווען ס'וועט זיין אַ בית המקדש וועט זיין משה ואהרן^{מב}.

[און] אַזוי ווי דער מדרש זאָגט אין פרשת עקב^{מב}, אליהו האָט געזאָגט ער וועט נישט קומען אָן משה ואהרן, אָן משה רבינו וועט ער נישט קומען. [וממילא] וועט מען דאָך קומען צוזאַמען [משה עם אליהו ומשית].

[ונמצא כי משה רבינו] ברויך מען דאָך אים האָבן אויף 'דער' תְּחִיָּה [הראשונה], ממילא אַז מ'ברויך אים האָבן אויף 'דער' תְּחִיָּה, איז 'קודם דעמאָלטס' וועט נישט יעדערער קענען נאָך אויפשטיין, טאַקע נאָר צדיקים, די וואָס זיי וועלן ראוי זיין, אָדער נאָר אין ארץ ישראל, אָדער על ידי גלגול מְחִילוֹת, אַזוי ווי די גמרא זאָגט [בכתובות, והובא לעיל בהערה ו].

סז

על כל פנים איז רעכט [לייבש קושיא ט].

דער בורא כל עולמים האָט געוואָלט די מְתֵי מַדְבָּר זאָלן אויפשטיין 'דעמאָלטס' "ביי ביאת המשיח" [בתְּחִיָּה הראשונה], ווען משה רבינו וועט אויפשטיין, איבערדעם האָט ער געמוזט בלייבן אין דער מדבר. [דאָף שאחרים באים בזכותם, מ"מ לדבר נשגב כזה שיוכלו לעמוד בתחיה הראשונה, אף שהם מתי חוץ לארץ, בזה הוצרכו לצירוף זכותו של משה].

סח

ישׁוב קושיא זא

כאן בא הכתוב ללמד על תחיה הראשונה שאו יקומו האבות הקדושים, ויתקיים לְתֵת "לָהֶם" אֶת "אֶרֶץ כְּנָעַן" אֶת "אֶרֶץ מְגוֹרֵיהֶם", דרך בתחיה הראשונה יהיה "אֶרֶץ מְגוֹרֵיהֶם" עריין מיוחד משאר העולם, משא"כ בתחיה השנייה כבר יהיה גם לכל העולם דין ארץ ישראל

דעמאָלטס וועלן די אבות הקדושים אויכעט אויפשטיין.

ממילא איבערדעם איז רעכט וואָס ער זאָגט לְתֵת "לָהֶם" אֶת "אֶרֶץ כְּנָעַן" אֶת "אֶרֶץ מְגוֹרֵיהֶם", - [וכן מה שאמר וְשִׁמִּי ה' לא נודעתי, שהרין הבטחתי ולא קיימתי^{מב}], - ווייל ס'שטייט "לָהֶם", וויאזוי קען זיין "לָהֶם", [ע"כ נשמע מזה ענין] "תְּחִיָּת הַמֵּתִים".

^{מב} עיין בויואל משה (א, נה) וז"ל: הנה היפה תואר (בר"ר פרשה כו) הביא מהר"ן חסדאי מה שמבואר בש"ס יומא (דף ה) גבי כיצד מלבישן לעתיד לבוא, שמתמה שכשיבנה בית המקדש משה ואהרן יהיו עמהם. מבואר בזה שאי אפשר שיהיה בית המקדש טרם שיחיו משה ואהרן לימות המשיח וכו'. ומבואר בתוספות פסחים (דף קיד: ד"ה אחד), דאין חשש טעות כשיבנה בית המקדש, דכשיבנה אז משה ואהרן יהיו עמנו.

^{מב} בדברים רבה (ג, יז): אמר ליה הקב"ה, משה, חייך כשם שנתת את נפשך עליהן בעולם הזה, כך לעתיד לבא כשאביא להם את אליהו הנביא, שניכם באין כאחת וכו'. אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם, מנין, שנאמר (מלאכי ג, כג-כד) הִנֵּה אֲנִי שֶׁלַח לָקֵם אֶת אֱלִיָּה הַנָּבִיא וגו', וְהָשִׁיב לָב אֲבוֹת עַל בְּנֵיהֶם.

^{מב} כדבואר בזה להלן באות עח, בישוב קושיא א.

[והנה] אז כ'וועל זאָגן מסתמא מיינט עס תַּחֲתֵי הַמַּתִּים הַכִּלְלִי [בתחייה השניה], דעמאָלטס וועט דאָךְ נישט זיין "אַרץ פֿנען" [במקום "אַרץ מְגוֹרִיָּהם" אָשר גָּרוּ בָּהּ בלבד, וואָרן דעמאָלטס] וועט דאָךְ "כל העולם כולו" זיין [להלכה בבחינת] אין "אַרץ יִשְׂרָאֵל". וואָס דען איז "אַרץ פֿנען" [נאָר במקום] "אַרץ מְגוֹרִיָּהם".

ממילא מוז מען דאָךְ זאָגן [אז] דאָס וועט נאָר זיין [שייך לפרשו על תחיה הראשונה] "ביי ביאת המשיח", [דעמאָלטס] קען זיין ארץ ישראל קודם וועט זיין 'אַלִּיין', [שאז בתחיה הראשונה יקומו רק מתי ארץ ישראל ולא מתי חוץ לארץ], איידער ער וועט כובש זיין די גאַנצע וועלט.

[ולפי זה מוכח מפסוק זה], מוז זיין אז "דעמאָלטס" וועט אויך זיין אַ תחיה, [שמלכד תחיה הכללית שיהיה אחר כך, יהיה גם תחיית המתים 'תיכף' בעת ביאת אליהו ומשיח. וממילא נמצא איז פון "דאָנעט" אויפגעדרינגען אז ס'וועט זיין אַ תחיה [הראשונה גם תיכף].

סט

איז דעס אַ ראיה [על תחייה הראשונה]. ווייל ס'שטייט "לָהֶם", [און] אַת "אַרץ מְגוֹרִיָּהם", אַז דער בורא כל עולמים האָט מבטיח געווען פֿאַר די אבות הקדושים [שיעמדו בתחיה].

נו ווען וועט דאָס זיין.

ס'קאָן דאָךְ נישט זיין [דהכוונה על 'שפעטער'] לעתיד ביי די תחיה [הכללית], ווייל דעמאָלטס איז דאָךְ נישט נאָר "אַרץ פֿנען" [דער] "אַרץ מְגוֹרִיָּהם", נאָר די "גאַנצע וועלט" איז דאָךְ "אַזוי" [כדין ארץ ישראל עצמה].

מוז דאָךְ זיין אז דאָס איז [תיכף] "ביי ביאת המשיח". ממילא מוז זיין אז זיי [האבות] וועלן שוין "דעמאָלטס" אויפשטיין, ביי ביאת המשיח.

איז דאָס געדרינגען פון דעם, פון דאָנעט איז געדרינגען תחיית המתים [הראשונה].

ע

ושאר הלימודים על תחיית המתים, הם על תחיה השניה הכללית

פון 'ערגעץ אנדערש' [משאר לימודים שבפסוקים על תחיית המתים] איז געדרינגען נאָר אַז ס'וועט זיין אַ תחיה כללית [שפעטער]. אָבער פון "דאָנעט" איז געדרינגען אַז ס'וועט זיין אַ תחיה [תיכף] ביי ביאת המשיח.

עא

ישוב קושיא ה

ולוה דייקא בכאן נרמז ענין תחיית המתים, כי זהו לתירוצו על מה שכאן נטל משה את הדין שלא ליכנס לארץ, כדי שדור המדבר יקומו עמו לתחיה הראשונה

איבערדעם קער דאָס טאַקע [אהער, ענין תחיית המתים], האָט דאָס שוין די תורה הקדושה מרמז געווען דעם טעם פֿאַר משה רבינו, דעם טעם פֿאַרוואָס ער מוז בלייבן [במדבר], פֿאַרוואָס כאַן נטל משה את הדין 'שלא יכנס לארץ', ער מוז בלייבן [במדבר כדי] ער זאָל מיטנעמען דאָס דור המדבר¹⁰. ווייל ס'וועט זיין אַ תחיה [גם תיכף] "ביי ביאת המשיח".

¹⁰ וראוי לציין, דבס"ג שלח תשי"ד (לשון קדשו סד, אות סד) מביא רבינו בשם האמרי נועם (פרשת שלח, ד"ה סלח נא) שכתב דאיתא בספרים, דע"י שיקומו הדור המדבר לתחיה עם משה רבינו, ע"י ויכלו גם כל מתי חוץ לארץ לקום לתחיה.

אויף "שפעטער" [לתחיה הכללית] האָט ער נישט געברויכט צו בלייבן, דעמאָלטס שפעטער וועט דאָך "יעדער" אויפשטיין, [וגם דור המדבר היו קמים אָז אף בלא משה].
 ער האָט אָבער געמוזט בלייבן אין דער מדבר [כדי שדור המדבר יעמדו תיכף בתחיה הראשונה. ולכן] האָט מען שוין דאָ דערציילט דעם טעם [וכל הענין של תחיה הראשונה, כי זה נוגע למה שנטל כאן את הדין שלא יכנס לארץ, שעל זה נאמר] וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶל מֹשֶׁה וּגְו' (כדיבאר בסמוך).

עב

הקדמה לשוב קושיא ו-ח

ענין נוֹרָא עֲלִילָה, שמוזנים מן השמים בחינת חטא להצדיק, כדי שיוכל לחול עונש שצריך להיות בלאו הכי, מחמת טעמים אחרים נשגבים

איבערדעם קאָן זיין, דאָס איז דאָס ענין, וַיְדַבֵּר "אֱלֹקִים" אֶל מֹשֶׁה וּגְו'.
 [דהנה] דער רמב"ם (פירוש המשניות ברכות ט, ה) זאָגט דאָך [ענין בחינת] נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם (תהלים סו, ה) ^מ.

די אַלע [צדיקים] וואָס מ'האָט זיי צוגעפירט אָן עוֹן [מן השמים, הוא מטעם ווייל] אין מיתה בלא חטא (שבת נה.).

ווייל לעולם ס'האָט אַ טעם די מיתה [גם בלאו הכי, מטעמים אחרים], נאָר ס'איז נישט די מדה פון הקדוש ברוך הוא מ'זאָל טון מִשְׁפָּט בְּלֹא מִשְׁפָּט ^{מח} [פירוש: עונש בלא עוֹן], האָט מען אים מִזְמִין געווען עפעס אָן עוֹן.

עג

אַזוי ווי דער אור החיים הקדוש ^{טט} גיט אויך צו פאַרשטיין, פאַרוואָס ביי רבי עקיבא'ן, ער איז נענט געוואָרן [בהריגה] ווייל ער האָט געזאָגט [דברי תורה רבים] צווישן ס'רבוא [אנשים] און נִהְיָה געווען. זאָגט ער, קומט דען פאַר דעם מיתה? ! נאָר וואָס דען, די מיתה האָט געברויכט צו זיין פאַר אַן אַנדערן טעם. נאָר ס'קען דאָך נישט זיין אָן אַן עוֹן, איז הקב"ה מִזְמִין אָן עוֹן ^{נא}.

^{מד} ומקורו במדרש תנחומא (וישב סימן ד): לָכוּ וְרָאוּ מִפְּעֻלֹת אֱלֹקִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם, א"ר יהושע בן קרחה אף הנוראות שאתה מביא עלינו, בְּעִילָה אַתָּה מביאָן. בא וראה כשברא הקב"ה את העולם מיום הראשון ברא מלאך המות וכו' ואדם נברא בששי, ועלילה נתלה בו שהוא הביא את המיתה לעולם וכו'. וא"ר יודן היה הקב"ה מבקש לקיים גזירת ידוע תדע (לך טו, יג), והביא עֲלִילָה לכל דברים אלו, כדי שיאהב יעקב את יוסף וישנאוהו אחיו וימכרו אותו לישמעאלים ויורידוהו למצרים, וישמע יעקב שיוסף חי במצרים וירד עם השבטים. והנה ענין נוֹרָא עֲלִילָה מוזכר הרבה בדברי תורתו של רבינו, ונעתיק ממה שכתב בזה ביואל משה (ב, יט) וז"ל: יכול להיות בצדיק גמור שבא חטא על ידו אף שאינו ראוי לכך, אלא היא עלילה מהקב"ה, בשביל שאותו העונש הוכרח להיות גם בלאו הכי, מטעמים שראתה חכמתו יתברך שמו, אבל אין המדה לעשות ככה בלא עוֹן, לכן מעליל הקב"ה להביא אותו החטא על ידו, כדי שיצא לפועל אותו העונש, שבלאו הכי מוכרח שיהיה כן.

^{מח} וכלשון הגמרא ברכות (ה:): מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא.

^{טט} באור החיים הקדוש ריש פרשת אחרי (טז, א) כתב בתוך הדברים וז"ל: כבר הודעתין שהגם שיחפון ה' המותה לחסידיו 'לסיבה נעלמת לידוע תעלומות, נפלאים ורמות', צריך שיהיה לצדיק כל שהו מהדברים אשר לא טוב עשות, כדי שדרך שם ישלוט בהם הדין, וכבר הארכתי בענף זה. צא ולמד ממה שמצא רבי עקיבא טעם להריגתו, לצד ששמח לבו בדרשתו תוך ס' ריבוא, כאמור בדבריהם. וקשה הלזה יתחייב אנוש מיתה משונה, אם כן פקע כלילא דוורדי מכל עושי טוב ולומדיה. אלא דזה הוא דרך שממנו ישלוט בו הדין, ולעולם סיבת מיתתו יקר בעיני ה' המותה לעשרה הרוגי מלכות, 'למגן וצינה לדורות בני ישראל'.

^י כן מובא במכילתא (משפטים, יח) ובאבות דר"ב (לח, א), על ר' שמעון בן גמליאל. אבל באור החיים הק' הביאו על רבי עקיבא, ואולי היה לו איזה גירסא כזה. וע"ע ענין זה בשינויים בתנב"א (פרק ל) ובמסכת שמחות (פרק ח).

^{נא} ועיין בלשון רבינו בזה בס"ג תצוה תשי"ד (לשון קדשו צא, כה-כו).

עד
ישוב קושיא ח

באמת באמירת "למה הרעתה" לא היה בזה עון גמור, אלא שהומינו לו כך מן השמים, כדי שיוכלו לתלות בזה את העונש להשאר משה במדבר, אשר לזה יש טעם אחר נשגב, כדי שיקומו עמו דור המדבר לתחיה הראשונה. וממילא ב' טעמים אלו הם מקושרים זה בזה

איבערדעם זענען די ביידע אמת.

[שהכתוב אומר ויִדְבֹר 'אַלְקִים' אֶל מֹשֶׁה, ופירש רש"י מ'הָאֵט [מיט] אים גערעדט מִשְׁפָּט ווייל ער האָט געזאָגט לְמָה הִרְעַתָּה.

אַבער אין אַמְתָּן אַרײַן האָט ער דאָךְ געמיינט פאַר אידן'ס וועגן [ולא היה בזה עון]. נאָר 'דעם דיבור' [של למה הרעתה] האָט מען אים אויך "מן השמים" צוגעפירט [בבחינת נוֹרָא עֲלִיָּהָ] ער זאָל זאָגן עפעס 'אַזא דיבור', [כדי] מ'זאָל אים קאַנען געבן 'דעם' עונש. איי פאַרוואָס האָט דאָס געברויכט צו זיין [בעצם, מה שישאר משה במדבר. דאָס איז] וועגן וואָס דער מדרש זאָגט, וועגן דור המדבר [שיקומו לתחיה עמו].

איבערדעם איז דאָס מקושר [ב' הטעמים שלא יכנס משה לארץ, ומקושר כל עניני הפרשה].

עה
ישוב קושיא ו-ז

ולזה נאמר ויִדְבֹר "אַלְקִים" אֶל מֹשֶׁה, שדיבר אתו משפט 'במדת הדין' על אמירת לְמָה הִרְעַתָּה, אבל הטעם האמיתי לזה הוא וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי "ה'", שזה נצרך עבור תחיית המתים שתהיה 'במדת הרחמים', וכמו שאומרים מִתְּחִילָה מֵתִים 'בְּרַחֲמִים רַבִּים'

זאָגט מען ויִדְבֹר "אַלְקִים" אֶל מֹשֶׁה, [וכפירש"י] דְּבַר אֶתוֹ 'מִשְׁפָּט' [על שהקשה לדבר ולומר] לְמָה הִרְעַתָּה, [וכפירוש המדרש דכאן] נטל את הדין שלא יכנס לארץ.

און פאַרוואָס [הומינו לו מן השמים דיבור כזה], ווייל וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי "ה'" [שהוא שם "הרחמים". והכוונה על ענין "תחיית המתים" שעל זה אומרים בתפלת שמו"ע] מִתְּחִילָה מֵתִים 'בְּרַחֲמִים רַבִּים'. תְּחִילַת הַמֵּתִים דאָס קומט דאָךְ פונעם שם הוי"ה, ווייל די גרעסטע "השפעת רחמים" מוז מען האָבן צו דעם, [ולזה אומרים] מִתְּחִילָה מֵתִים 'בְּרַחֲמִים רַבִּים'. דאָס קומט פון שם הוי"ה.

ממילא [מה שנאמר וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה'] דאָס איז דער תירוץ, [אז] איבערדעם האָט מען צו אים גערעדט מִשְׁפָּט [על שהוזמן לו דיבור כזה, ווייל] ער האָט געמוזט בלייבן אין דער מדבר וועגן "תחיית המתים" [שהוא ברחמים רבים, כדי] דאָס דור המדבר זאָל אויפשטיין [לתחיה עמו], וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה'. איז דאָס הא בהא תליא.

עו
המשך ישוב קושיא ח

וממשך לזה דברי הכתוב וגם הקמתי את בְּרִיתִי אִתָּם לְתֵת "לָהֶם" אֶת "אֶרֶץ פְּנִיעוֹן", שזה יתקיים בזמן שיקומו האבות הקדושים בתחיה הראשונה כאמור, והכל הוא נתינת טעם על מה שמשנה נטל הדין שלא ליכנס לארץ

און ער פירט אויס, איבערדעם [איז] וגם הקמתי את בְּרִיתִי אִתָּם לְתֵת "לָהֶם". ער זאָגט נישט "לָכֶם", נאָר ש'שטייט "לָהֶם". ממילא מוז דאָךְ זיין ס'זאָל זיין א תְּחִילָה [ראשונה, גם תיכף בביאת המשיח], אַז 'זיי' זאָלן קומען אין "אֶרֶץ פְּנִיעוֹן" [בזמן שיש עדיין חילוק בין ארץ ישראל לכל העולם כולו]. פון דאָנעט [נלמד תחיה הראשונה], אַזוי ווי איך האָב שוין פריער מסביר געווען, פון 'דאָנעט' איז געדרינגען דער תחיה [הראשונה] פון לימות המשיח. [וההמשך לכאן הוא, ווייל] דאָס איז דער טעם פאַרוואָס ער איז נטל את הדין שלא יכנס לארץ.

עז

איבערדעם איז דאָס מקושר אַהער, דער לימוד פון תחיית המתים, און דער נגם הקמתי את בריתי, צו דעם וידבר "אלקים" אל משה ויאמר אליו אני "ה'".

עח

ישוב קושיא א, וסיום ישוב קושיא ב

וכן מה שנאמר ושמ' ה' לא נודעתי להם, ופירש"י לא נפרתי במדת אמיתות שלי שהרי הבטחתי ולא קיימתי, הכוונה גם כן הכי, דהבטחה ליתן להאבות את ארץ ישראל "בחייהם" זה יתקיים רק בעת שיעמדו בתחיה הראשונה, בשעה שארץ ישראל עדיין מיוחד משאר ארצות

איבערדעם איז רעכט [גם מה שנאמר ושמ' ה' לא נודעתי להם, ופירש"י] לא נפרתי במדת אמיתות שלי [שהרי הבטחתי ולא קיימתי]. כי גם זה הוא לנתינת טעם על מה שמשה לא יכנס לארץ]. וואָרן ווען ס'זאל נישט זיין קיין תחיה [תיכף] בימי משיח [רק בזמן תחיה הכללית], נו וויאזוי דען קען זיין לתת "להם", האָט דאָך געמוזט זיין אז מ'זאל זיי בחייהם געבן "ארץ ישראל" [לבד, שהוא "ארץ מגריהם" אָשר גרו בה], און דאָס איז דאָך נישט געווען [אם יעמדו רק בתחיה שניה, שאז כבר נעשה גם כל העולם כדן ארץ ישראל, ולא רק ארץ מגוריהם בלבד]. קומט דאָך אויס אז לא נפרתי במידת אמיתות שלי, קומט דאָך אויס אז הבטחתי ולא קיימתי.

עט

וכן לענין מה שהבטיח להאבות ליתן את הארץ לדור יוצאי מצרים שנתקיים בהם גזירת כי גר יהיה וְעָקָה, הרי זה לא נתקיים בנתינת הארץ בזמן יהושע בן נון, ועל כרחך דקאי על לעתיד לבא כשהם יקומו בתחיה הראשונה

אלא מאי [תרצה לומר, דקיום ההבטחה הוא] גאָר מיט דעם וואָס איך וועל שפעטער געבן [עכשיו בימי יהושע]?

[זה אי אפשר לומר, שהרי] דעמאלטס וועלן זיין [די יוצאי מצרים] דאָך שוין נישט זיין [בחייהם]. ואין מקרא יוצא מידי פשוט, דכל הענין של וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, קאי על דור יוצאי מצרים, וכמו שסיים בסוף הענין והבאתי "אתכם" אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לַתֵּת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם" מוֹרְשָׁה אֲנִי ה'.

פ

אלא מאי מוז זיין אז ס'וועט זיין נאָך א תחיה, [תיכף] בימות המשיח, ווילאנג ס'וועט זיין "ארץ ישראל" אליין [מיוחד משאר העולם], איידער מ'וועט כובש זיין כל העולם כולו, וועט זיין נאָך א תחיה [שאו יקומו הן האבות הקדושים, והן דור המדבר שהם יוצאי מצרים, און] אזוי אַרום וועט מקוים ווערן דער לתת "להם".

פא

ונמצא שכל אלו הענינים הם מקושרים זה בזה, והל הוא לנתינת טעם על מה שכאן נטל משה את הדין שלא יכנס לארץ איבערדעם איז דאָס אַלעס מקושר, [אויך] דער לא נכרתי במידת אמיתות שלי [שהרי] הבטחתי ולא קיימתי. [דזה הוא גם כן מכלל הנתינת טעם על מה שמשה הוצרך ליטול הדין שלא ליכנס לארץ, בכדי שדור המדבר יעמדו גם כן לתחיה, עם משה רבינו והאבות הקדושים, ואז יקויים הפסוק לתת "להם" את "ארץ כנען" וגו'].

פב

וואָרן וויאזוי דען, קאָן דען זיין ביי הקדוש ברוך הוא אַ הבטחה אָן א קיום. ממילא פון דעם אליין איז דאָך געדרינגען [תחיה הראשונה, פון] הקמתי לתת "להם". איז דאָס מקושר, שהרי "הבטחתי", מוז זיין אז ס'וועט זיין, איז געדרינגען אז ס'וועט זיין א תחיה [ראשונה], און מהאי טעמא האָט ער [משה] געמוזט בלייבן אין חוץ לארץ.

איז דאָס אַלעס מקושר, ווייל אַזוי ווי מ'האַט אים טאַקע געזאָגט דעם עונש פונעם ערן [בפסוק "עתה" תראה, ובפסוק וידבר אלקים אל משה], האָט 'שוין' געזאָגט דער פסוק דעם טעם פאַרוואָס מ'האַט 'מן השמים' אַזוי געפירט [שיוויון לו העין].

פג

והכל הוא לתירוץ על זה שנבין למה לא נתקבל תפילתו ותשובתו של משה שיוכל ליכנס לארץ, דקשה הלא גם בכל אדם אפילו בעון גמור הקב"ה ימינו פשוטה לקבל שבים. אבל להאמור נחא, יהיה בזה צורך נשגב שישאר משה במדבר, עבור תחיית המתים של דור המדבר, וקיום הבטחת ברית האבות

[דאלולי זאת קשה] העט דען משה רבינו נישט גיווען פאַרראַכטן דעם ערן? אפילו ווען ס'איז [גיווען באמת] אן ערן.

אַז דער בורא כל עולמים ער איז [דאָך] אַ מאַריף אָף מיט תשובה שלימה פאַר "יעדן איד", אפילו מ'זינדיגט קאָן מען פאַררעכטן און מ'קאָן תשובה טון, הקדוש ברוך הוא איז מאַריף אָף, [ונכמו שאנו אומרים] עד יום מותו תחכה לו לתשובה, אם ישוב מיד תקבלו^{יב}.

און "משה רבינו" האָט גאָרנישט געהאַלפן גאָרנישט? ער האָט זיך אַזוי געבעטן [בתקט"ו תפילות], און ווייל ער האָט געזאָגט 'דעם דיבור' [נענש כל כך מבלי קבלת תשובתו]?

[והלא אף 'דעם דיבור'] האָט ער אויך געזאָגט מיט 'מסירת נפש' וואָס ער האָט געהאַט פאַר אידנס וועגן, [דעם] "למה הרעתה", בשביל צערן של ישראל. און ס'האָט נישט געהאַלפן גאָרנישט? ס'איז 'שוין' נטל משה את הדין?

פד

נאָר [הביאור בזה] אַזוי ווי דער פסוק פירט אויס דעם טעם, טאַקע שוין 'דעם' טעם [האמית] וואָס ס'שטייט 'דאָרט' אין מדרש [דהוא כדי שדור המדבר יקומו עמו, ולזה אמר הכתוב] וגם הקמתי וגו' לתת להם, וועגן דער תחיה, איבערדעם איז ער געבליבן. איבערדעם איז דאָס מקושר.

איבערדעם איז דאָס מקושר מיט די אַלע פסוקים.

פה

ישוב קושיא ו-י (באופן שני)

אם היה משה נכנס לארץ, אז היה לישראל זכותים רבים וגדולים להגאולה, ולא היו נצרכים כ"כ לרחמים מרובים און עקסטערדעם [נאפשר לומר עוד בביאור הפסוק וידבר אלקים אל משה], טאַקע ויאמר אֱלֹהֵי אֲנִי ה'.

[דהנה] אלמלי ווען אידן העטן ווען ראוי געווען, און משה רבינו העט גיווען געקומען קיין ארץ ישראל, העט מען גיווען געקאָנט 'קימערן' [אף בלא רחמים רבים], העט מען נישט גיווען געברויכט אַזויפיל רחמים, די ישועה העט גיווען געקאָנט זיין אַזוי אויכעט, וואָרן ס'העט געווען גרויסע זכותים צווישן אידן.

נאָר אָבער, ווייל מ'איז נישט ראוי געווען, משה רבינו איז נישט געקומען קיין ארץ ישראל, [על כן יצטרכו לבסוף רחמים רבים, ליכות להגאולה שלימה (וכדלקמן)].

^{יב} מלשון הפייטן במוסף לר"ה ויו"כ (בתפילת ונחנה תוקף): כי כשמהך כן תהלתך. קשה לכעס ונוח לרצות. כי לא תחפץ במות המת. כי אם בשוכו מדרךך וחייה. ועד יום מותו תחכה לו. אם ישוב מיד תקבלו. (באמצע ברכת מחיה המתים) שאומרים חו"ק בקול רם: עד יום מותו תחכה לו לתשובה. להנשטות לתחיה.

פו

כי ע"י שלא נכנס משה לארץ, היה יכול להיות אח"כ החורבן והגלות, ומחמת אריכות הגלות נתרדדו לשפלות גדול, עד שהישועה שלימה יצטרך להיות ע"י "רחמים גדולים"

ס'שטייט דאך אין מדרש²² אז דורך דעם [שלא בא משה לארץ] איז חרוב געוואָרן דאָס בית המקדש.

[דאָס איז דאך] אויך איינס פון די טעמים וואָס ער איז נישט געקומען קיין ארץ ישראל, וואָרן ווען 'ער' העט גיווען געבויעט דעם בית המקדש, העט עס נישט גיווען געקאָנט חרוב ווערן²³, [ממילא] העט חלילה געווען כָּלִיָּהּ. [מה שאין כן] 'אָזוּי' [עתה שנחרב הבית] איז געווען שָׁפָך חַמָּתוֹ עַל הָעַצִּים וְעַל הָאֲבָנִים²⁴.

פז

[וממילא] איז שוין געוואָרן נאָך אַ גלות, און דאָס 'אריכות' הגלות, די גרויסע נסיונות, מ'איז אַראָפּגעפאלן בְּדִיטָא הַתְּחִתוֹנָה, אז מ'ברויך שוין "גרויס רחמים" צו דער ישועה.

פח

א ישועה וועט דאך אודאי זיין, אין דעם איז גאַרנישט וואָס מסופק צו זיין, אָבער [כשאין לנו זכותים יצטרך להיות הישועה] מיט "גרויס רחמים וחסדים". אזוי ווי מ'קוקט אָן דעם היינטיגן מצב, אזוי ווי מ'זעט נעבעך דער שפלות הדור.

פט

ובאמת הרי גדול השפלות, זה גופא הוא לימוד זכות על ישראל, שעכ"ז הם מתייגעים להתקיים ביהדות, אבל מ"מ מחמת השפלות יצטרכו "רחמים גדולים" לזכות להישועה

הגם דאָס אַליין, דאָס איז גענוג אַ לימוד זכות פאַר אידן, דעם גרויסן שפלות הדור. [מ'איז] אין דעם גרויסן שפלות, און מ'דערהאַלט זיך נאָך, דעם ביסל דעם ביסל וואָס אידן זענען זיך נאָך מִיָּגַע. אַז אַ איד איז זיך נאָך מִיָּגַע ער זאָל נאָך זיין א "איד", ער זאָל בלייבן ביי "אידישקייט".

אָבער על כל פנים בדרך כלל, ווי גרויס איז דער שפלות הדור, ווי נידעריג ס'איז, קאָן מען דאך פאַרשטיין, [שהישועה תהיה רק] מיט גרויס [רחמים], מיט "רחמי שמים המרובים".

צ

אבל זה ודאי ברור באמונה שלימה, שלבסוף יזכו ישראל להישועה השלימה, אשר הוא אחד מהי"ג עיקרי אמונה להאמין בביאת המשיח

אָבער חסדי ה' כִּי לֹא תִמְנֶנּוּ כִּי לֹא כָּלוּ רַחֲמָיו, אין דעם בין איך גאַרנישט מסופק, אין דעם איז גאַרנישט מסופק צו זיין, [אז] אידן וועלן 'דאך' געהאַלפן ווערן. דאָס איז דאך איינס פון די י"ג עיקרים, מ'איז מחוייב אין דעם מאָמין צו זיין, ווער איז דען חלילה מסופק אין דעם.

ס'איז אויך איינס פון די "נסיונות" בעוונתנו הרבים, דער גרויסער פאַרצווייפלונג אין דער אמונה. ווי אַ גרויסער "נסיון" איז היינט, אַז מ'זאָל אָמַת'דיג בלייבן ביי דער אמונה שלימה, אָן אַ שום 'פאַרצווייפלונג', אַז מ'זאָל גאַרנישט מסופק זיין.

²² מובא בספרים בשם חכז"ל. ועיין מגלה עמוקות ואתחנן (אופן כ), ופרשת דרכים (דרוש שמיני).

²³ וכמבואר בגמרא סוטה (ט). שלא שלטו האויבים במעשה ידיהם של משה ודוד.

²⁴ וכמבואר במדרש רבה (איכה ד, יד).

צא

וזהו אחד מהשאלות ששאלו מן האדם ליום הדין, אם צפית לישועה

[דאָס איז] איינס פון די שאלות וואָס מ'פרעגט [ביום הדין], צפית לישועה¹¹.

מ'פרעגט "צפית" לישועה, אזוי ווי דער אמת איז, אַז אידן 'קוקן' אַרויס 'בְּכָלִיּוֹן עֵינִים מֵעוֹמֶק הַלֵּב, מ'קוקט אַרויס אויף דער "ישועה שלימה", און מ'האָפט אַז מ'וועט געהאָלפֿן ווערן.

צב

אבל עכ"פּ יהיה זה רק ע"י "רחמים גדולים"

אַבער [דאָס וועט זיין] טאַקע מיט דעם כח [הרחמים, פון] וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה'.

צג

ולכן נאמר וַיִּדְבֹּר "אַלְקִים" אֶל מֹשֶׁה, שֶׁ"י תוקף 'מדת הדין' שנאמר למשה שלא יכנס לארץ, ע"י יוגרם לבסוף וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי "אֲנִי ה'", שיעצרכו לגדול 'מדת הרחמים' בעת הישועה לעתיד

איבערדעם וַיִּדְבֹּר "אַלְקִים" אֶל מֹשֶׁה, דורך דעם תוקף 'מדת הדין' [שעבור זה לא יכנס משה לארץ], האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, גאָר פון דעם אויס וועט אויסקומען [שיתארך הגלות בין] מ'וועט אַריינפאַלן אין אַ זמן [שיצטרך להיות] וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי "אֲנִי ה'", וואָס מ'וועט דאַרפֿן "גרויס רחמים" באַנוצן. איבערדעם איז טאַקע דורכן מדת הדין הקשה, איז וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה'.

צד

ישוב קושיא ד

[ובזה יובן שייכות פסוקי המסורה, שאמר הכתוב 'לִכְן אָמַר' לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל "אֲנִי ה'", שסוף כל סוף יזכו לישועה גם לעתיד לבא ע"י גודל השפעת "מדת הרחמים" המרובים. וזה יהיה בזמן ביאת אליהו הנביא ומשיח, שעל זה הובטח אז פינחס זה אליהו בפסוק 'לִכְן אָמַר' הֲנִי נִתֵּן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם, וכדמפרש שם בתרגום יונתן, שאמר הקב"ה למשה שיאמר לפינחס בְּשׁוֹבְעָא אִימַר לִיה מִן שְׁמִי, הָאֲנָא גִזֹּר לִיה ית קָמִי שְׁלָם, וְאַעֲבִידֶינָהּ מְלָאךָ קָיִים וַיַּחֲיִי לַעֲלָמָא לְמַבְשָׁרָא גְּאוּלְתָּא בְּסוּף יוֹמָא, במהרה בימינו].

צה

רמז הפסוק הֲנִי מְשַׁלֵּחַ בְּךָ אֶת הָעָרֶב

ברבינו אפרים: במכת ערוב נרמז שכל המפות יהיו גם לעתיד לימות המשיח, כי תיבת מְשַׁלֵּחַ הם אותיות לְמִשִּׁיחַ אַ פּלא.

ער ברענגט, דער חיד"א ברענגט אין די וואָכעדיגע סדרה אין חומת אנך, ברענגט ער אַ כתב יד פון רבינו אפרים¹², אויף דעם וואָס ס'שטייט דאָך אין מדרש¹³

¹¹ כמבואר בגמרא שבת (לא): אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (ישעי' לג, ו) וְהָיָה אֲמוֹנֵת עֲתִידָהּ חֶסֶן וְשׁוֹעֵת תִּכְמַת וְדַעַת [נְאֻם ה'] הִיא אוֹצְרוֹ, אמונת זה סדר זרעים וכו'. אמר רבא, בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו, נשאת ונתת 'באמונה', קבעת 'עתים' לתורה עסקת בפריה ורביה, צפית 'לישועה', פלפלת 'בחקמה', הבנת דבר מתוך דבר, ואפילו הכי אי נְאֻם ה' הִיא אוֹצְרוֹ אין, אי לא לא.

¹² החיד"א היה תחת ידו כתב יד מפירוש רבינו אפרים על התורה, ובספריו מרבה להביא משם כמה ענינים. וז"ל בספרו שם הגדולים (חלק גדולים, א, רל): רבינו אפרים בר שמשון חיבר פירוש ורמזים וגמטריאות על התורה, והוא בְּיָדִי כתב יד. ובפרשת וילך כתב ושמעתי מרבינו תם ששאל לבעל החלום וכו', כנראה דכוון על רבינו יעקב ממרויש שהיה שואל שאלות מן השמים ומשיבין לו, וכמו שכתבתי אני הדל בחלק א' (ערך רבינו יעקב החסיד). והנה הגיע לידי קונטרס מערכת שו"ת הללו בכתב יד [וכבר נדפס אח"כ בשם שו"ת מן השמים], ובשאלה אחת כתוב דהיתה בשנת ד' אלפים תתקס"ג, ורבינו אפרים בפי' הנזכר כותב ששמע ממנו, אם כן הוא סביב לזמן הזה. [והנה לאחרונה בשנת תש"ס, כבר נדפס אותו הכתב יד של רבינו אפרים, בשם פירוש רבינו אפרים על התורה].

¹³ בתנחומא (בא, ד): וכל מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים, הוא עתיד להביא על אדום, שנאמר (ישעי' כג, ה) כָּאֲשֶׁר שָׁמַע לְמִצְרַיִם יִחְלְלוּ כְשָׁמַע עַל מֶרֶב רִבִּי אֲלַעְזָר, כל המצרים שכתוב צור מלא, בצור המדינה הכתוב

אז דעס אלעס וואָס ס'איז געטון געוואָרן אין "מַצְרִים", דאָס אלעס וועט געטון ווערן "לעתיד", די אלע מכות וואָס מ'האָט געגעבן פאַר די 'מַצְרִים', די אלע מכות וועלן זיין פאַר די 'מַצְרִי יִשְׂרָאֵל', ביי די גאולה העתידה, פאַר די גאולה העתידה. די אלע ענינים, די אלע ענינים פון די אלע עשר מכות.

און די אלע נסיונות אין די "מדבר", זאָגט דאָך דער ראב"ד אויך, אויף די משנה אין עדינות (ב, ט), [אז] אין די משנה זעט אויס אז דאָס וועט אלעס זיין לעתיד.

ברענגט ער [החיד"א, כ] דער רבינו אפרים זאָגט, אז דאָס איז מרומז [בלשון הפסוק], ס'שטייט הַנְּי מְשַׁלֵּיחַ בְּךָ אֶת הָעָרֶב, ביי מכת ערוב שטייט "מְשַׁלֵּיחַ", מְשַׁלֵּיחַ איז אותיות "לְמַשִּׁיחַ", [לְרַמֵּז כִּין] דאָס זעלבע וועט זיין בימי המשיח.

אזוי ברענגט דער חיד"א פון רבינו אפרים.

צו

[קושיא יב]

ויש להבין למה נרמז זאת דייקא במכת ערוב

לכאורה איז דאָך אַ פלא, פאַרוואָס האָט מען דעס געשטעלט גראַד ביי מכת ערוב, האָט מען מרמז געווען אז ס'וועט זיין [מכה זו] לימות המשיח.

אז ס'וועט זיין אזוי ווי דער מדרש זאָגט, ס'וועט זיין אזוי ביי "אלע" מכות, העט דאָך דאָס געדארפט שטיין ביי אַנדערע [מכות], אָדער ביי די ערשטע [מכה] אָדער ביי די לעצטע [מכה], פאַרוואָס עפעס גראַד [=דוקא] האָט מען זיך אויסגעקליבן ביי מכת ערוב, דאָרט ליגט דער רמז "מְשַׁלֵּיחַ" אז ס'וועט זיין [אויך] "לימות המשיח".

צו

הקדמה ליישוב קושיא יב

(עד אחר אות קטו)

במדרש ילקוט: מכת ערוב הוא עונש להמצרים על שרצו להיות "פרגוג" לחנך בניהם של ישראל

נאָר אָבער, אַ פלא פון אַן ענין, אַ פלא פון אַן ענין שטייט.

ס'שטייט אין די מדרשים שטייט דאָך טעמים אויף יעדע מכה פאַרוואָס מ'האָט געגעבן, אזוי אין מדרש רבה (וארא פרשה ט-יד) און אין תנחומא (וארא יד, ובא ד) שטייט [טעמים].

ביי מכת ערוב שטייט אויך אַ טעם אַן אַנדערער^ט (בשמות רבה יא, ג, ובתנחומא וארא שם).

מדבר, וכל מקום שכתוב צו חסר, במלכות אדום הכתוב מדבר, שהיא מַצִּיחָה לְיִשְׂרָאֵל. מי שפרע מן הראשונים יפרע מאדום. במצרים הכה בַּדָּם, באדום (יואל ג, א) וְנִתְּתִי מוֹפְתִים בְּשָׂמִים וּבְאֲרָצֵי דָם וְאֶשׁ וּגֹר' הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם. במצרים צִפְרִדְעִים שהיה קוֹלָן קֶשֶׁה, ובאדום (ישעי' סו, ו) קוֹל שְׁאוֹן מַעִיר קוֹל מַהֲכִיל. במצרים כְּנִים וְהָן אֶת עֶפְרָה הָאֲרָץ, ובאדום (שם לו, ט) וְנִהְפְּכוּ נְחָלֶיהָ לְזֶפֶת וְעֶפְרָה לְגִפְרִית. במצרים עָרֹב, ובאדום (שם, יא) וְיִרְשׁוּהָ קָאֵת וְקִפּוֹד וְיִנְשׁוּף וְעָרֹב יִשְׁכְּנוּ בָּהּ. במצרים דָּבָר, ובאדום (יחזקאל לח, כב) וְנִשְׁפָּטְתִּי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְכֶסֶם. במצרים שָׁחִין, ובאדום (זכריה יד, יב) הִמָּק בְּשָׂרוֹ וְהָוָה עֲמָד עַל רִגְלָיו וְעֵינָיו תִּמְקְנָה בְּחִרְיָהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמָּק בְּפִיהֶם. במצרים בָּרָד, ובאדום (יחזקאל שם) וְגָשֶׁם שׁוֹטֵף וְאֶבְנֵי אֱלֹגִיִּשׁ. במצרים אֲרָבָה, ובאדום (שם לו, יז) בֶּן אָדָם אָמַר לְצִפּוֹר כָּל כֶּנֶף וְלִכְלֵחַ תִּתֵּי הַשָּׂדֶה הַקֶּבֶצוֹ. במצרים חֹשֶׁךְ, ובאדום (ישעי' לו, יא) וְנָטָה עָלֶיהָ קוֹ תִּהְיוּ וְאֶבְנֵי בָהוּ. במצרים גֶּפֶה בְּכוֹרֵיהֶם, ובאדום (יחזקאל לב, לו) שָׁמָּה נִסְיָכִי צִפּוֹן כָּלָם וְכָל צִדְנִי. רבי מאיר אומר וְיִרְדּוּ רָאִמִּים עִמָּם (ישעי' לו, יז), וירדו רומיים עמם. במצרים פרע מאליליהם ואח"כ פרע מהם, ובאדום פורע מן השר שלהם תחלה ואח"כ מהם, שנאמר (ישעי' כד, כא) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' עַל צָבָא הַמָּרוֹם בְּמָרוֹם וְעַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה בְּאֲדָמָה.

^ט וכמו שמבואר ענין זה בס"ג שמות תשי"ד (לש"ק קלג), ועוד בכ"מ.

^ט לפי שהיו המצרים אומרים לישראל צאו הביאו לנו דובים ואריות, כדי להיות מצירין בהם.

נאָר אַ פּלאַ, אין ילקוט, דער מדרש ילקוט^א ברענגט אַ טעם אויף מכת ערוב, רעכנט ער אויס די טעמים פון די מכות, און ביי מכת ערוב זאגט ער דאָרטן [הטעם כדלקמן].

צח

[ביי] מכת בכורות [זאגט ער], ווייל זיי האָבן געוואָלט הַרְגֵנֵעַן אידן, איבערדעם האָט מען זיי גע'הַרְגֵנֵעַט די בְּכוֹרִים. און אזוי ביי יעדע מכה זאגט ער דעם טעם. ביי מכת דם זאגן זיי דאָן אַלע (רבה ותנחומא וילקוט, ותנא דבי אליהו פרק ז), ווייל זיי האָבן נישט געלאָזט גיין צו טבילה, חלילה אַז ס'זאָל גאָר למנוע צו זיין פריה ורביה, וכדומה [אמרו טעמים בכל המכות].

צט

ביי מפת הערוב זאגט ער אַ טעם, ווייל די מַצְרִיִּים האָבן געוואָלט זיין אומן פֿדגוג.

ווי זיי טייטשן^ב דעם [לשון] "פֿדגוג", [דעל הפסוק] כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאִמָּן אֶת הַיֶּנֶק (בהעלותך יא, יב), [על תיבת] אומן [מתרגם יונתן]^ג פֿדגוג, אן "אויפציער" פֿאַר קינדער. טוענים [את "בניהם" פֿדגוג הזה], "זיי" האָבן געוואָלט זיין די "אויפציערס" פון אידישע קינדער, "בניהם" של ישראל האָבן "זיי" געוואָלט אויפציען.

איבערדעם האָט מען זיי געגעבן דעם עונש [של מכת ערוב. ווייל] אַ איד [נשהיה אצלו בני המצר], ווען ס'איז געווען ערוב, דוכים ואַרְיוֹת וַנִּמְרִים, [ועוד] חַיֹּת רָעוֹת, ס'איז געווען אַ מצרי האָט געגעבן דאָרטן צען קינדער פֿאַר אַ איד ער זאָל זיי פירן, [און] דער אַרי האָט גענומען איין קינד, און דערנאָך יעדער [חַיָּה] האָט גענומען אַן אַנדערס [קינד]. ווען ער איז צוריק געקומען אַליין אָן די קינדער, האָט ער [המצרי] אים געפרעגט וואָס [איז געשען], וואו זענען זיי. האָט ער אים געמאַכט אַ חשבון, דעם האָט צוגענומען דער אַרי, [והשני] דער דוב, די חַיֹּת רָעוֹת האָבן צוגענומען די קינדער. דאָס איז געווען אַ מדה כנגד מדה, ווייל זיי האָבן געוואָלט 'אויפציען' אידישע קינדער.

^א בילקוט שמעוני (רמז קפב): לפי מה שחשבו המצריים את ישראל, הביא הקב"ה עליהם. הם חשבו שיהיו שואבים מימיהם, לכן וַיִּהְיֶה לָדָם אֲרֵי־הֶם. הם חשבו שיהיו טוענים פרגמטוטון [סחורות], שלטו עליהם צפרדעים והיו משרפים אותם [נשהיו מכלים פרקמטיא שלהם, זית רענן]. הם חשבו שיהיו עושים בארץ, הַרְחִישָׁה הארץ כנים. הם חשבו טוענים את בניהם "פֿדגוג" הזה, שלח בהם אַרְיוֹת וַאֲכִים וְדוּכִים, היה לו למצרי עשרה בנים ואמר לישראל שיוילכם לשוק, והיה הארי בא ונוטל אחד, והזאב אחד, והדוב אחד, והנמר אחד, והיה נכנס אצל המצרי לבדו, ומצרי אומר לו היכן הם בְּנֵי, אומר לו ישראל שב ואני אעשה לך חשבון, נטל הארי אחד, וכך וכן, עד שנתן לו חשבון. הם חושבים לגזול את מקניהם, ושלח בהם את הַדָּבָר וַיָּמָת כל מִקְנֵה מִצְרַיִם. הם חשבו שיהיו בִּלְוִין [מחממי המרחץ], הביא עליהם את הַשֶּׁחִין. הם חשבו לסקול אותם באבנים, הביא עליהם את הַבָּרָד. הם חשבו שיהיו כורמיהם, הביא עליהם הָאֲרָבָה ואכל אילנותיהם. הם חשבו לאסור אותם בבית האסורים, הביא עליהם חֶשֶׁף שנאמר לא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו. הם חשבו להרוג אותם, והקב"ה הרג את בכוריהם. הם חשבו להשקיע אותם במים, אף הקב"ה שקעם במים שנאמר (תהלים קלו, טו) וַנַּעַר פָּרְעֹה וַחֲבִילוֹ.

[והנה ענין זה מובא גם בתנחומא (כא, ד), אלא דשם הלשון הם חשבו טוענים "אותן", ובילקוט איתא הלשון טוענים "את בניהם", ולכן הביא רבינו זה בשם הילקוט. וגם מפרש רבינו בכונת לשון המדרש, כי המצריים רצו לטעון את בניהם של ישראל, דבאופן זה הוא כעין משקל לשון המדרש בשאר המכות, ודו"ק].

^ב בהג"ה שבילקוט שם. וכן מפורש בכראשית רבה (א, א), והובא בערוך ערך פדגוג.

^ג לשון התרגום יונתן: הִיכְמָא דְטַעַן "פֿדגוגא" לְמִינִיקָא.

ק

[קושיא יג]

ויש להבין האידן הוא מדה כנגד מדה, דעבור שרצו "לחנק" בני ישראל, לכן "נהרגו" בניהם

דאָס איז אַ פּלאַ, וויאַזוי ס'איז עפעס מדה כנגד מדה?

ס'שטייט דאָך נישט [אז] זיי האָבן זיי געוואָלט "הַרְגִ'נען", נאָר "אויפציען". נואם
כן למה בא להם העונש "שנהרגו" בניהם].

קא

[קושיא יד]

גם יש להבין למה באמת רצו המצריים בכך, לחנק את בני ישראל

און וואָס איז דאָס עפעס אַז זיי האָבן געוואָלט ווערן אַ "פּדגוג", [מה היה כוונתם
בזה, והלא הם חשבו תמיד האידן להרע לישראל ולא להטיב להם].

ער זאָגט דאָך נישט אפילו אַז זיי האָבן זיי געוואָלט שלעכטס טון, אָדער
הַרְגִ'נען.

קב

ישוב קושיא יד

בני ישראל נתייגעו לחנק את בניהם בחינוך כשר על דרך ישראל סבא,
והמצריים רצו להתערב בזה כדי לנחם מקדושתם ח"ו ולהרע להם

זעט אויס ס'איז געווען אַ "נסיון" [כזה במצרים].

אידן האָבן געוואָלט האָבן "אידישע" קינדער, אידן האָבן געוואָלט האָבן אַ
"אידיש" דור.

דאָרט אין גלות, זיי זענען געווען אין מצרים, זענען זיי געווען נזהר, [זיי זענען]
דאָך געווען נזהר שטייט [בעניני טהרה, כאַטש] ס'איז געווען פאַר קבלת התורה, זענען
זיי געווען נזהר אין טהרה. דער ענין פון טהרה, זיי האָבן נישט עובר געווען קיינער
נישט אויפן איסור נדה שטייט^ט, און כדומה וכדומה. און כמה ענינים וואָס זיי האָבן
געהאַלטן, זיי זענען געווען גדורים בעריות, כמה זאָכן וואָס אידן האָבן געהאַלטן.

איבערהויפט [אז] ס'איז דאָך גאָר צדיקים, איז דאָך אויך געווען.
ממילא האָבן זיי געוואָלט אויפציען די קינדער אויף זייער 'גיסטע'. און די
מצריים האָבן זיך פאַרלייגט [נגד חינוך בני ישראל].

קג

דאָס טרעפט מען דאָרט דאָס 'ערשטע' מאָל, - האָב איך געזען אין ילקוט, - אַז
זיי האָבן זיך פאַרלייגט, זיי האָבן זיך פאַרלייגט 'זיי' האָבן געוואָלט זיין די
"מחנכים", די מחנכים פון "ילדי בני ישראל".

קד

ישוב קושיא יג

[ומובן מאיליו כי כוונת המצריים בזה לא היתה לדאוג עבור טובתם של ישראל כלל, רק אדרבה
להחטיא את ישראל ולהרע להם, ולעקור את ילדיהם מחיק אבותם ומן החינוך הקדוש של דרך ישראל
סבא, ולטמא אותם חס ושלום. והנה אמרו (ספרי ורש"י כי תצא כג, ט) גדול המחטיאו יותר מן ההורגו,
ונמצא שבזה נחשב כאילו רצו "להרוג" את בניהם של ישראל, ועוד יותר, ועל כן מדה כנגד מדה בא
עליהם מכת הערוב, שהחיות רעות הרגו את בניהם של המצריים, ולא היה בזה עונש יתר על המדה].

^ט בזהר הקדוש (שמות דף ג). וכדהובא לעיל בהערה ט.

קה

המשך הקדמה לשוב קושיא יב – מהנוגע למצב דורינו
גם בגלות האחרון, רואים בעיקבא דמשיחא, אך שתייצבו מלכי ארץ להתערב בענין "החינוך" של בני ישראל,
כדי לבטל את החינוך הקדוש על דרך ישראל סבא, אשר זהו עיקר כח החיות והקדושה של בני ישראל
אזוי ווי מ'זעט [בדורינו], 'דאָס' זענען די 'לעצטע' נסיונות.

דאָס זענען די לעצטע נסיונות !

מ'פארלייגט זיך אויפ'ן "חינוך" פון אידישע קינדער !

[וואָס] דאָס איז דאָס חיות פון אידן !

תינוקות של בית רבן ! דאָרט איז השפּראַת השפּיכה !

דאָס איז דאָך געווען, אזוי ווי די גמרא זאָגט⁹⁹ לא גלו ישראל עד שגלו תינוקות
של בית רבן. מיט דעם איז אַוועקגעגאַנגען די השפּראַת השפּיכה [ממקום המקדש].
דאָרט ליגט דער כח פון אידן ! וואָס אידן האָבן "מסירת נפש" אַז מ'זאָל האָבן אַ
"אידיש דור" !

קו

והחינוך הוא עיקר ההשפעה מדור האבות לדור הבנים

דאָס איז די השפּעה.

קודם די השפּעה פון די "עלטערן" [אויף די קינדער], אַז מ'זאָל זיך 'אזוי פירן' אַז
ס'זאָל בלייבן אַ רושם ניכר [אויף די קינדער], און מ'זאָל האָבן דערויף 'מסירת נפש'.

קז

וכן עיקר הכח הקדושה של האבות בעיקבא דמשיחא, הוא בזכות הבל פיהם של תינוקות
של בית רבן, שהוא דבר היחיד שהוא חזק בדורות אלו ממש כמו בדורות הקודמים

[און נאָכדעם די השפּעה פון די "קינדער" אויף די עלטערן].

[שהרי] 'דאָס' איז אונז נאָך עפעס געבליבן [כח הקדושה, ממש כמו בהדורות הקודמים] !

דער כח פון "תינוקות של בית רבן" !

דער כח פון "אליינגס" איז דאָך שוואַכער געוואָרן. וואו איז דאָ די "תורה" [און]
די "עבודה" וואָס ס'איז געווען אין די פריערדיגע דורות ? ! דעם איז דאָך זיכער
נישטאָ !

נאָר "תינוקות של בית רבן", ווייל ס'איז "הבל פיהם שאין בהם חטא"¹⁰⁰.

⁹⁹ בגמרא שבת (קט"ז): אמר רב המנונא, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן.

ובאיכה רבה (א, לג): וַיֵּצֵא מִבֵּית צִיּוֹן [כָּל הַדָּרָה] (איכה א, ו) וכו'. כָּל הַדָּרָה זו סנהדרין וכו'. דבר אחר, כָּל הַדָּרָה
אלו המשמרות וכו'. דבר אחר, כָּל הַדָּרָה אלו התינוקות. אמר רבי יהודה, בא וראה כמה חביבין תינוקות לפני
הקב"ה, גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם, גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם, וכיון שגלו תינוקות
גלתה שכינה עמהם, הדא הוא דכתיב (איכה א, ה-ו) עוֹלָלֶיהָ הִלְכוּ שְׂבִי לִפְנֵי צָר, מִיָּד וַיֵּצֵא מִבֵּית צִיּוֹן כָּל הַדָּרָה.

¹⁰⁰ כמבואר בגמרא שבת (קט"ז): אמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב (דברי הימים א' טז, כב) אַל תִּגְעוּ בְּמִשְׁחֵי
וּבִנְיָאֵי אֶל תִּרְעוּ, אַל תִּגְעוּ בְּמִשְׁחֵי אֶל תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּן, וּבִנְיָאֵי אֶל תִּרְעוּ אֶל תִּלְמִידֵי חֲכָמִים. אמר ריש
לקיש משום רבי יהודה נשיאה, אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן, אמר ליה רב פפא
לאבבי ידידי ודידך מאי, אמר ליה אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא.

ומבואר בזוהר חדש (מדרש הנעלם פרשת בראשית, מאמר עולת תמיד): באותה שעה בָּכָה רבי עקיבא, אמר לו רבי
אליעזר על מה קא בכית, אמר לו איני לדור שהיו יתומים ממך. אמר לו אל תאמר כך, אלא ווי לדור שהיו
יתומים בלי אב, בלי חכם מורה, ולא תלמיד הוגה. וימים יבואו שכל הדור יהיו חצופים ועזי פנים, ותשתכח
תורה, ואין דורש ואין מבקש, והמתערער לבו בתורה, יהיה נבזה וחדל אישים, וַיִּלְדָּה הָהוּא כִּד יִיָּתִי הָהוּא
דָּרָא. אמר לו לית ההוא דָּרָא מַתְקִים אֶלָּא בְּהַבֵּל פִּיהֶם שֶׁל תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבִּן, כִּד אֵינוֹן רַבִּיכִין בְּלִבְדִּי, וְכִד אֵינוֹן
קִשְׁיִין אֲוִרְתָּא מִשְׁתַּפַּחַת מִנְהוֹן וכו'.

דאָס איז נישט גרויס [הכח הקדושה שלהם] דורכן 'הויכן דעת', וואָרן זיי זענען דאָך נאָך 'קינדער', דאָס איז נאָר גרויס ווייל די תורה [שלהם] איז אַ הבל פיהם שאין בהם חטא.

[וממילא גם בדורינו] דאָס איז די זעלבע וואָס ס'איז געווען "פאַרצייטנס", דעם איינע וואָס איז 'געבליבן' פאַר אידן !

קח

ולכן הסטרא מתגברת נגד כח זה, ועל כן מחויבין במסירת נפש לעמוד בזה, ולהרבות בתפילות ותחנונים על זה [און] בעוונות הרבים "דאָס" פאַרלייגט מען זיך אויף אידן בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם ! בעוונות הרבים.

יעדער איז מחוייב אויף דעם צו האָבן "מסירת נפש", און איינרייסן "בתפילות ותחנונים".

מ'זעט דאָך 'איבעראַל' [בכל העולם, שכוחות הטומאה לוחמים נגד החינוך].

קט

ומבואר בספר חסידים שיש תביעה אפילו על השרים, שהיה להם "להתפלל" שלא יארע תקלה לישראל על ידם הדברים שהם ממונים עליהם

ס'שטייט אין ספר חסידים¹⁰, אין ספר חסידים שטייט, פאַרוואָס איז נְלָקָה געוואָרן דער יאָר, דאָס ערשטע איז נְלָקָה געוואָרן דער יאָר. זאָגט ער, ווייל ביי יעדן, איבעראַל יעדע זאך האָט אַ שר, און אַז ס'ווערט דאָרט אַ מכשול פאַר אידן, איז מען מעביר דעם שר, [בטענה אליו] פאַרוואָס האָסטו נישט מתפלל געווען צו הקדוש ברוך הוא [שלא יארע תקלה לישראל על ידך].

איבערדעם זאָגט ער, ווען מ'האָט געזאָגט כָּל הַבֵּן הַיָּלֹד הַיָּאֵרָה תְּשַׁלְּכֶהוּ (שמות א, כב), האָט דער שר פונעם יאָר געדאַרפט מתפלל זיין צו הקדוש ברוך הוא מ'זאָל מְבַטֵּל זיין די גזירה. [און] ווייל ער האָט נישט מתפלל געווען אויף דעם, איז ער נלקה געוואָרן שפּעטער. - [עד כאן דברי הספר חסידים].

קי

ח"ו אם לא תהיה ישועה לישראל, האיד יהיו נראים פני הדור הבא, ולמי יבוא משיח צדקינו

בעוונות הרבים, האָט מען זיך פאַרלייגט אויף אידישע קינדער !

מ'האָט זיך פאַרלייגט אויף אידישע קינדער בְּכָל מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם.

אַזוי ווי מ'זעט די גרויסע נסיונות אויף דעם "חינוך", אויף 'וואו' אידן זענען !

ווי גרויס איז דער נסיון !

וויפיל אַ איד מוטשעט זיך שוין דורך, ביז מ'בלייבט עפעס ביי אידישקייט !

חס וחלילה אין "דער צווייטער דור", אַז ס'וועט חלילה נישט זיין אַ ישועה פון

הקדוש ברוך הוא, צו וועמען וועט משיח קומען ? !

¹⁰ בספר חסידים (סימן תשצט): כל 'דבר' שאדם נכשל בו, בא לדין על מין שלו. אם צדיק מת על אותו דבר, כגון עץ ארז, הרי הממונה עליו יבא לדין עמו. גם 'אדם' בא לדין כשיכול לבקש רחמים, כגון יהושע בן נון על יצר הרע, שלא ביקש עליו בכניסתו לארץ כמו שעשו אנשי כנסת הגדולה בבית שני. וכן כתיב (מסעי לה, כה) וַיֵּשֶׁב בָּהָּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל, לפי שלא ביקש הכהן גדול על הנהרג בשוגג. וכשמגיע זמן הצדיק להפטר, הממונה על אותו מזל, מבקש שלא ימות באותו מזל שהוא ממונה עליו, כדי שלא יביאווהו לדין. וכן הממונה על 'מקומות', מבקשים שלא יכשל בו. וכן הממונה על עץ ועל אבן, לכך זאב וכלב ורצועה מאותו מין ישבר ויכלה. וכן כתיב (שמות ז, כא) וַהֲדָגָה אֲשֶׁר בַּיָּאֹר מֵתָה וַיִּבָּאֶשׁ הַיָּאֹר, לפי שלא ביקש על הבן הילוד היָאֵרָה תְּשַׁלְּכֶהוּ.

אז נישט היצט שוין, אַם לאַ עכְשִׁיו אִימְתִי ! לויט ווי בעוונינו הרבים מ'פאַרלייגט זיך אויפן "חינוך".

קיא

ואנו רואים "שבכל העולם" מתגברים נגד חינוך ילדי בני ישראל, ובפרט בארץ הקודש שם מתגברין ביותר על זה וואָס ברויך מען נאָך מער ? !

מ'זאָל זיך אומקוקן אין 'די גאַנצע וועלט' [פאַרלייגט מען זיך אויפן "חינוך"].

יעדער איז מחוייב - ווי דער ספר חסידים זאָגט - מ'זאָל מתפלל צו זיין !

מסייע צו זיין מיט תפילות ותחנונים פאַר הקדוש ברוך הוא !

איבערהויפט [על ארץ ישראל] דאָרט וואו דער מְקוֹר הַקְדוּשָׁה איז, האָט מען זיך 'מער' פאַרלייגט אויף אידישע קינדער !

בעוונינו הרבים, טאָמער חלילה וועט נישט זיין אַ ישועה, וואָס וועט זיך טון אינעם "שפעטערן דור" ? !

אז מ'קוקט זיך אום נאָר, מ'נעמט זיך גאַרנישט אינאַכט, טאָקע אין דעם מקום הַקְדוּשָׁה, טאָקע באַרץ הַקְדוּשָׁה, ווי געוואָלדיג זענען די נסיונות !

בעוונינו הרבים, מ'פאַרלייגט זיך דאָרט אויף אידישע קינדער !

קיב

וכמבואר במדרש, שעל זה נאמר כי הנה הפתו עֵבֶר, זו מלכות הרשעה שמסיתה ומדיחה, כמו שנאמר כי יִסְתָּף "אֲחִיךָ בֶן אִמֶּךָ". והוא ממש בבחינת נבואה על הדור האחרון, שיקום "מלכות הרשעה" מזרע ישראל, והם יהיו "המסיתים ומדיחים" את ישראל מחוק אביהם שבשמים

ס'שטייט אין מדרש, מדרש שיר השירים (ב, ג), ער זאָגט [הנביא בשיר השירים]^{סח}, עֲנֵה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יָפֵתִי, [קול דודי] הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הַהָרִים.

זאָגט דער מדרש [בפסוק] כִּי הִנֵּה הִסְתּוּ עֵבֶר, [דלשוין] "הִסְתּוּ" - זאָגט דער מדרש - זו מְלָכוֹת הָרָשָׁעָה 'שמסיתה' ומדיחה, כמה דאת אמר (ראה יג, ז) כִּי 'יִסְתָּף' אֲחִיךָ בֶן אִמֶּךָ^{סט}.

דער מדרש רופט אָן "מְלָכוֹת הָרָשָׁעָה", די וואָס זענען "מְסִיתִים וּמְדִיחִים" פון אידישקייט.

קיג

דאָס דאָרף מען נישט צו זאָגן 'ווער' דאָס איז !

ווער זענען די מְסִיתִים וּמְדִיחִים ? !

- וואָס דער מדרש האָט 'מִתְנַבֵּא' געווען [פון פאַראויס, אז] פאַר ביאת המשיח וועט אזוי אויסקוקן. -

אז דער "מְלָכוֹת הָרָשָׁעָה" איז דער "מְסִית וּמְדִיח" !

^{סח} לשון הפסוק בשיר השירים (ב, ח-יב): קול דודי הנה זה בא מְדַלֵּג עַל הַהָרִים מְקַפֵּץ עַל הַגְּבָעוֹת. דומה דודי לַעֲבִי או לַעֲפֹר הָאֵלִים הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחֵר כְּתָלָנוּ מִשְׁגִּיחַ מִן הַחֲלָנוֹת מִצִּיץ מִן הַחֲרָפִים. עֲנֵה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יָפֵתִי וְלִכִּי לָךְ. כִּי הִנֵּה הִסְתּוּ עֵבֶר הַגִּשְׁם חֲלָף חֲלָף לוֹ. הַנֶּעֱצִים נִרְאוּ בְּאֶרֶץ עַת הַזְמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאֶרְצָנוּ.

^{סט} רבינו מדגיש הרבה את תיבת "אחיק". ונראה כוונתו, דמשם ראהי דהכוונה על מסיתים ומדיחים מזרע ישראל, ולא על האומות העולם.

קיד

וסיים שם במדרש: עת הִזְמִיר הַגִּיעַ, דבעת הגאולה הגיע זמנה של "מלכות הרשעה" שְׁתַּבְּלָה, הגיע זמנה של "מלכות שמים" שְׁתַּנְּגְלָה. ומבואר מזה שאותה מלכות הרשעה היא המעכבת ההתגלות של מלכות שמים

דער מדרש זאָגט דערנאָך ווייטער:

עַת הַזְמִיר הַגִּיעַ, עַת 'הַזְמִיר'...

[הגיע זמנן של יִשְׂרָאֵל לְהִנָּאֵל, הגיע זמנה של עֲרָלָה לְהִזְמֹר, הגיע זמנה של "מלכות הרשעה" שְׁתַּבְּלָה, הגיע זמנה של "מלכות שמים" שְׁתַּנְּגְלָה, שנאמר (זכרי' יד, ט) וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ. וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמָע בְּאַרְצָנוּ, זה קולו של מלך המשיח המכריז ואומר (ישעי' נב, ז) מִה נָאֻוּ עַל הַהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׁר, עכ"ד המדרש.

הרי מבואר להדיא שאותה מלכות הרשעה המסיתה ומדיחה את העולם, היא המעכבת ביאת המשיח. וכמו שאמר המדרש דכאשר מגיע זמנן של ישראל להנאל, יגיע תחלה זמנה של מלכות הרשעה שתכלה, ואח"כ יגיע זמנה של מלכות שמים שתתגלה. וכן אמרו חכמינו ז"ל (סנהדרין צח.) אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל, ופירש רש"י שלא תהא לישראל שום שולטנות, ואפילו שולטנות קלה ודלה].

קטו

[והן היום אשר כבר קרבה מאוד זמן גאולתינו ופרדות נפשינו, מבואר מדברי חז"ל שהגיע זמנה של מלכות הרשעה שתיעקר מן העולם. והשי"ת יעזור שעקירת מלכות הרשעה תהיה במהרה ע"י אליהו ומלך המשיח, ולא ע"י זולתם, דאם יהיה ע"י האומות יש ח"ו סכנה גדולה לישראל, בכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין ח"ו. אבל זה ודאי, כי לפני ביאת המשיח תיעקר מלכות הרשעה מן העולם, ואזי תתגלה מלכות שמים בעולם].

קטז

ישוב קושיא יב

יען שמכת ערוב הוא לעונש על שרצו המצריים להתערב בענין החינוך של בני ישראל, על כן נרמז שם מה שהמכות יהיו גם לימות המשיח, לרמז שגם סמוך לימות המשיח יהיו נסיונות כאלו נגד החינוך, ושלכסוף יביא הקב"ה עליהם מכת ערוב לעונש על זה [ואפשר שלזה רמז הכתוב דבר זה דוקא אצל מכת ערוב, מה שכל האותות והמכות שעשה הקדוש ברוך הוא למצריים עתיד לעשותם לימות המשיח. דהרי מכת הערוב באה להם מפני שרצו למנוע מישראל חינוך תינוקות של בית רבן, ורצו לחנך ילדי בני ישראל על פי דרכיהם המקולקלים. ורמז הכתוב בזה שגם בעיקבא דמשיחא לפני ביאת המשיח יהיה זה מחבלי משיח הגדולים, שיתגברו מסיתים ומדיחים לחטוף ברשתם ילדי ישראל ולחנך אותם לידי מינות וכפירה רחמנא ליצילן, כדי למנוע השראת השכינה מישראל, ולכסוף יביא הקב"ה עליהם מכת ערוב מדה כנגד מדה. ויובנו בזה דברי אותו קדוש רבינו אפרים ז"ל שרמזו זאת הכתוב במכת הערוב דייקא, בלשון "מְשָׁלִיחַ" שהוא אותיות "לְמַשִּׁיחַ"].

קיז

ברכת הקודש

[והבורא יתברך יעזור שנוכה לגדל בנינו בדרכי התורה והיראה על דרך ישראל סבא, ויהיה נשמע הקול קול יעקב בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ולא יהיה חס ושלום שליטה לידי עשו. ונוכה לראות בישועת כל ישראל ושמחתן, בהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן].

” כאן נפסק הריקאָרדינג, והשלמנו סיום הדרוש בלשון הקודש מהנדפס בקונטרס דברות קודש, ובחידושי תורה ג', כרכים, וחידושי תורה למסיבות.

ברכת הקודש – מן ס"ג וארא תשכ"ח^א

דער בורא כל עולמים זאל העלפן:

מ'זאל מיר קאנען עומד פֿנֿסיון זיין, און דורכגיין די אַלע נְסִיוֹנוֹת.

מ'זאל זיך דערהאַלטן ביים אידישקייט.

זאל מיר זוכה זיין [צו] הַשְׁפָּעָה מִן הַשָּׁמַיִם.

יְאֹר ה' פִּנּוּ אֱלִינוּ, פֿון דער גרויסע הַסְתָּרָה זאל אַרויסשיינען [אור פֿניו ית"ש], דער

בורא כל עולמים זאל אַריינשיינען אין אידישע הערצער.

זאל מיר די זכיה האָבן מ'זאל דְּבֹק זיין אין הקדוש ברוך הוא, און אין די תורה

הקדושה, און גיין מיטן דרך האמת.

דער אייבירשטער זאל העלפן, מ'זאל די זכיה האָבן מ'זאל נאָך מִתְקֵן זיין וואָס

מ'האַט פֿוגם געווען.

דער אמת איז אַלעס מעגליך, ס'איז נאָך מעגליך, מ'ברויך נאָר האָבן אַ שטיקל

סִייעִתָּא דְּשִׁמְיָא, [און] אַן אָמֶת'דיגן רצון.

מ'זאל די זכיה האָבן [צו] באַקומען די רגע אין די נקודה שבלב אַן אָמֶת'דיגן

רצון, איז נאָך אַלעס מעגליך, מ'זאל די זכיה האָבן מ'זאל נאָך פֿאַררעכטן.

מ'זאל מיר געהאַלפן ווערן מיט כל מיני ישועות טובות.

מ'זאל ניצול ווערן מִכָּל צָרָה וְצוּקָה.

מ'זאל מיר זוכה זיין במהרה צו זען די ישועה שלימה, מקבל זיין פני משיח

צדקיננו, בנחת ובשמחה בקדושה ובטהרה, ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה

בימינו אמן.

^א כדי לסיים בברכה בלשון קדשו של רבינו, העתקנו ברכת הקודש ממה שאמר רבינו בס"ג וארא תשכ"ח, אשר כידוע הם "דבריו האחרונים" שהשמיע רבינו בדברי התעוררות לימי השובבי"ם, וכן הם דבריו האחרונים שהשמיע "בסעודה שלישית" בכלל להציבור הרחב שבבית מדרשו הגדול בעיר ניו יארק יצ"ו.

